

Egy-két kuruc összehajol

50., 40. és 20. évfordulós számvetés

Oláh János költő, író ötven évvel ezelőtt kezdte pályáját. Az ő meg nem alkuvásának is köszönhető, hogy hosszas huzavona után, negyven évvel ezelőtt végül megjelenhetett a magyar irodalom egyik legnevezetesebb antológiája, az *Elérhetetlen föld*, melynek címadó versét is ő írta. Húsz éve indult útjára a Magyar Napló folyóirat, amelynek tizenöt éve, 1994 óta a főszerkesztője. Az évfordulók kapcsán beszélgettem a József Attila-díjas íróval gyerekkoráról, pályájáról, műveiről a Napló Ferenc körüti szerkesztőségében.

– *Ha most nem zavarnálak téged ezzel az interjúval, s egyéb – családi vagy munkahelyi – tennivalók sem térítenek el az írástól, akkor mit írnál?*

– Nem biztos, hogy írnék. A kihunyt készítetések idejét élem. Az irodalmi közeg, amely körülvesz, azt sugallja, nincs szükség arra, amit mondani tudnék. Lehet, hogy kiülnék a kertbe, a rigók meg a tücskök felelését hallgatnám, és igyekeznék nem gondolni semmire. Valószínű, hogy ezt tenném. Pedig vannak adóságaim. Lehet, ha számolatlanul állna rendelkezésemre az idő, akkor képes volnék hívó érdeklődés nélkül csakis és egyedül saját magamnak írni. Így azonban az ezer tennivalóval a nyakamban túlzásba menően önző fényűzésnek tetszik az írás. Két regényt is félbehagytam. Az egyikből meg is jelent két részlet *Kisbarát nyelve*, *Csókkold meg a csizmám* címmel. A másik egy ötvenhatos gyerektörténet, amelynek elemei a *Közelben* már megtalálhatók.

– *Tudom, készülő munkáról nem szívesen beszél az ember, de annyit azért hadd kérdezzek meg róla, hogy stíljében, hangjában melyik regényvilághoz állna közelebb, a Közel – Vizszatérés vagy Az örült hangjához?*

– Sajnos nem készülő, hanem félbe-szerbehagyott munkák ezek. Képzeletemben új hangszerelés lett volna mindegyik. Azt gondolom, az elakadt munkákra nem érdemes szót vesztegetni. A félbemaradt regény elvetélt szülés. Valószínű sohase ké-

szülnek el. Regényt nem lehet úgy írni, hogy az ember nem foglalkozik vele naponta legalább két-három órát, de inkább többet. Nekem meg már régóta nincs napi két-három írásra fordítható óráim. Néha fölmerül bennem, hogy nem érte meg a Naplóba beletemetnem ennyi könyvet. Lehet persze, hogy akkor sem írtam volna meg őket, ha nem szerkesztem a Naplót, mert akkor is meg kellett volna élni valamiből, akkor is napon-ta nyolc-tíz órát dolgoznom kellett volna, ráadásul irodalom-idegen környezetben. Nekem sose adatott meg, ahogy a mai magyar írók többségének sem, hogy akár csak részlegesen az írásaimból éljek. – Néhány vers, elbeszélés így is született, csaknem kész vázlatok is kallódnak itt meg ott, belőlük nagyobb eséllyel állhatna össze egy-egy kötet, de hát azt mondják, a suszter cipője mindig lyukas, a kiadó is így van vele, mindenki más könyve fontosabb, mint az enyém, így aztán 2002 óta, több mint hét éve nem jelent meg önálló kötetem. – Talán leginkább a régi munkáim sajtó alá rendezésével kellene az írói léthez való visszatérést – hacsak nem gázosodott el végleg ez az ösvény – elkezdenem. – Amíg élt a nagy nemzedék, a hivatalos kommunista kultúrpolitika bornírtága ellenére az ő szellemük határozta meg az irodalmi életet, több volt a készítés, a kihívás, és volt példa. Illyés Gyula, Veres Péter, Németh László, Kassák Lajos, Weöres Sándor, Nagy László, Csorba

Győző, Tatay Sándor, Czine Mihály, Tamási Lajos és Varga Domokos személyes figyelme a legreménytelenebb helyzetekben is ösztönzést adott. A pályatársak, elsősorban a Kilencek, aztán az erdélyi, felvidéki kárpátaljai nemzedéktársak írásaiban megszólaló hangzatok azt sejtették akkor, a népi irodalom eszméje a kor zaklatott individualizmusával szembeállítva megújulhat, s e megújulás jegyében született művek döntő hatással lesznek a magyar irodalmi gondolkodásra. Nem így történt. Mára azok az irodalmi művek kerültek az értékelés és elismerés fókuszába, amelyekből kilúgozódott a népi emlékezet és a nemzeti felelősségtudat egyaránt.

– *S ha mégis jut rá egy kis idő, akkor hol írsz? Otthon, Máriaremetén, esetleg Lovason?*

– Otthon. Lovason csak a szőlő meg egy préház van, még villany sincs. Ott metszeni, permetezni, szüretelni, préselni lehet, meg esetleg egy kicsit borozgatni.

– *Jól mondom, hogy nagyjából ebben a háromszögben leírható topográfiailag az életed: Máriaremete, Soroksár, Nagyberki?*

– Nagyrészt igen. Tizenöt éve negyedik helyszínként ide társult a Napló szerkesztősége, eleinte az Írószövetség Bajza utcai székháza, majd néhány éve a Ferencváros, ahol Gegesy Ferenc polgármester segítségével köszönhetően új otthonra talált a szerkesztőség. – Harmincegy éve Máriaremetén élünk. Egy Margit körüti lakást cseréltünk annak idején a most már ugyancsak felújításra szoruló házra. Amikor ide költöztünk, Remete falusias kiránduló és nyaralóhely volt, a szomszédos Hidegkút pedig igazi falu. A templommal szemközti dombra, amelyen a házunk áll, nyári melegben még a víznyomás sem ért föl, hordóban tároltuk a vizet a padláson, hogy az ínséges időket átvészeljük. A tüzelőt, cserépkályhával fűtöttünk, Guszti

„Anyám karjában 1944. január 1-jén”

számár vontatta kordéval szállította a TŰZÉP-es a dombra fel. Guszti makacs volt, kedvenc száraz kenyérével sem lehetett álló helyéből kimozdítani, ha félúton lecövekelt. Azért, mint a mellékelt ábra mutatja, nem fagyunk meg. Aztán a rendszerváltás körüli időkben minden megváltozott, máról holnapra csaknem egy tucat kacsalábon forgó kft-székház épült az utcában, s így személytelenebbé vált az ittlét. Eleinte furcsa volt, különösen a régi falusias, családi utcahangulathoz viszonyítva, de megszoktuk. Egy darabig részt vettem a helyi közéletben, szerkesztettem az akkor még önerőből megjelenő Hidegkúti Híreket, igazgattam a helyi művelődési házat, de aztán méltatlan támadások és rágalmozások közepette be kellett látnom, én se lehetek próféta a saját környezetemben. Különben is, ekkor már a Magyar Napló főszerkesztője voltam, és nálam gyakorlottabb ügyintéző is nehezen birkózott volna meg egyszerre két hivatal irányításával.

– *Hogy emlékszel vissza mai fejjel gyerekkorod helyszíneire, Nagyberkire, Soroksárra? Gondolok itt arra is, hogy ezek jórészt a prózád helyszínei, megnevezetlenül vagy Ávas-kérre átkeresztelve.*

– Viszonylag hamar Soroksárra kerültünk, az általános iskolát is ott jártam.

– *Miért költözték föl a szüleid Nagyberkiből?*

– Apám eleve Pesten dolgozott, a GANZ MÁVAG-ban, később pedig a MÁV Északi Járműjavító Műhelyében, anyám csak a háború kitörésekor, amikor apámat elvitték katonának, költözött vissza a szüleihez, Nagyberkibe. Én ott születtem meg anyai nagyszüleim házában, s ott éltünk a háború végéig, amíg apám haza nem jött. Akkor visszaköltöztünk Soroksárra.

Egy sváb család házában béreltünk szobát az ezerhétszáz évesekben épült csodálatos barokk műemléktemplom – ifjúkori lelki meghasonlásaim helyszíne – mögött. A háború alatt ebből a kis szobából mindent elhordtak az újkori – Tömörkény szavával élve – szerző-mozgó emberek. Az új élet megkezdéséhez leginkább a tűzhely hiányzott. Apám kinyomozta, királyerdeiek vitték el a Duna túloldalára. Fölpattant a kerékpárra, s visszaszerezte a tűzhelyet. Magyarán csak annyit, apám magas ember volt, több mint száznyolcvan centi, és csontsoványosága ellenére csaknem kilencven kiló, a tűzhelyből kihulló paraszt pusztán kézzel kapta föl és dobta vissza. Kazánkovács volt, egész nap súlyos, izzó vasdarabokat forgatott az óriási láncos fogóval a dübörgő gőzkalapács alatt. Nem kellett sokat gyözködni a tolvajokat, gyorsan visszaadták neki az elkomunizált tűzhelyet. – Soroksár jómódú sváb községből ekkor lett, a kitelepítések s a háború miatt földönfutó lett mindenféle magyarok – erdélyiek, csángók, felvidékiek, a falusi nincstelenség elől menekülő csonkaországiak, közéjük tartoztunk mi is – s a kitelepítést átvészelő német ajkúak olvasztótégelyévé vagy inkább darázsfészek idegességű bujdosó

helyévé. A családok nehéz sorsa a gyermekek idegrendszerén is nyomot hagyott, de valahogy a többség igyekezett úrrá lenni a sérelmek s az általános nyomor okozta feszültségeken. Szemközi szomszédaink, Schneckék például annak ellenére, hogy kitelepített rokonaik államosított házába költöztünk, udvariasak, mondhatni barátságosak voltak velünk, pedig mint betolakodókra haragudhattak volna ránk, gyűlölhettek volna bennünket. A lányok kifejezetten szerettek, sokszor vittek sétálni, és fűnek-fának azzal dicsekedtek, hogy az ő gyerekük vagyok. Látták földönfutó nyomorúságunkat, de nyomorultak voltak ők is, Scheck bácsinak a háborúban mindkét szemét kilőtték, fiuk, a harmadik gyerek orosz hadifogságban senyvedt. Eleinte, amíg a kommunista uszító propaganda mérge le nem győzte a szolidaritás ösztönét, a többség így volt velem. Alsó tagozatban a kis létszámú osztályokban még béke honolt. A tanító néni kedvence voltam. Jól tanultam és szerettem is iskolába járni. Amikor felső tagozatosként először léptem be az istállóból alakított zsúfolt osztályterembe, ahol több mint negyvenen szorongtunk a padokban, azonnal elfogott a szorongás, megérezttem, ennek nem lesz jó vége. Már az első szünetben felhangzott az olácigányozás, pedig, s ezt a csúfolódók is jól tudták – a nevemen kívül – ennek semmi alapja nem volt. Amikor jótanulóságomra is fény derült, mindez fokozódott azzal, hogy a bukott fiúk leköpdöstek, megpofoztak rendszeresen. Valamiféle elégteltelt éreztek ezek a tanulásban nemigen jeleskedő fiúk, megalázottságukat, kudarcélményeiket rajtam próbálták megbosszulni. Hamarosan a többiek is rákaptak arra, hogy bármi bosszúság érte őket, azt rajtam verjék le. Amikor már sokadszor kéken-zölden mentem haza, apám rám mordult, gyere, mondta, mutasd meg, ki volt. Elkapta a gyereket, megcsavarta a

fülét, és már röpiült is a pofon. Ez az incidens csak olaj volt a tűzre. Nem is mertem többet árulkodni, mert apám pofonját százszorosán verték vissza rajtam, ráadásul az eset újabb okot adott a csúfolódásra, most már anyámasszony katonája is voltam. – Végre az egyik bukott osztálytársam, aki tizenhat évesen is még csak a hetediket járta, megkönyörült rajtam. Igazán nem is azzal segített, hogy néhányszor a védelmemre kelt, hanem azzal, hogy személyesen tanított meg a tai otoshi egyik sajátos formájára, a hátsó támasztott gáncsra, és kölcsön adta féltett kincsét, *A dzsiu dzsi-cu hetvenhét fogása* című rongyosra olvasott könyvet. Reggelente fél órával korábban keltem, s a könyv tanácsait követve erősítettem, s gyakoroltam egy homokkal töltött zsákon a jobb- és balegyeneseket, valamint a hetvenhét fogás

közül a legegyszerűbbeket. Hiába volt azonban mindez a sok gyakorlás, szenvedés, nemhogy visszaütni, de még az ütések elhárítani se mertem, behúztam a nyakam, arcom elé kaptam a kezem, és így próbáltam átvészelní a rám záporozó ütések továbbra is. Talán fél év is eltelt, amikor elszakadt a cerna. Dénes Pista magabiztosan indította el a pofont, de nem talált el. Önkéntelenül kaptam föl a balkezem, s háritottam kézzel az ütést, közel ugrottam Pistához, jobb kezemet a jobb vállára tettem, könyökkel felütöttem az állát, mögötte keresztbe tett jobb lábammal pedig megakadályoztam abban, hogy hátraleljen. Semmit nem éreztem, semmilyen erőfeszítésre nem volt szükség, Pista máris ott feküdt hanyatt a pocsoljában. Amikor megszegyenülten felkászálódott, fehér ingéről, piros úttörnyakkendőjéről csöpögött a sáros lé. Azt hittem, nekem ugrik, folytatni

akarja a verekedést, de nem, megszegyenülve kullogott el az igazgatói iroda felé, hogy beáruljon. Igazgatói intőt kaptam. Nem érttem, amikor engem-ütött vert a fél iskola, az rendben volt, szegény anyám hiába panaszkolta el a sérelmeimet minden szülői értekezleten, nem történt semmi, de amikor egyszer én nem hagyom magam, abból egész iskolára szóló botrány kerekedik. A történetek után

„Apám, a kazánkovács”

verekeadni nem akart velem senki, de a csúfolást annál dühöttebben folytatták. Amikor pimasz sértegetéseit, köpdösődését nem tűrve a rajtanács elnökének orrát is bevertem, az igazgató és helyettese a kicsapatásom mellett döntött, de elhatározásukat végrehajtani már nem volt érkezésük, mert kitért a forradalom. – A soroksári általános iskola azonban nemcsak a megpróbáltatások, a küzdelmek helyszíne volt, hanem egyetemi szintű intellektuális műhely is. Hébe-hóba néhány kicsapott egyetemi tanár is felbukkant a katedráján. Két tanárról külön is meg kell emlékezni. Puskás Gyula magyart tanított. Irodalmi folyóiratokat hozott az osztályba. A folyóiratok elmarasztaló kritikáiban olvastam először Weöres Sándorról, Illyés Gyuláról, Kassákról és a magyar irodalom akkori nagyjairól. Többnyire azokat a műveket olvastam el, amelyeket szidták a kriti-

kusok. Ez jó rosta volt, mert így a magyar irodalom legjelentősebb műveinek többsége már általános iskolás koromban megfordult a kezem között. Ha nem is érttem mindent belőlük, a hangütés lenyűgözött. Ekkor kezdtem írni magam is. – Kovács tanár úr matematikát tanított. Óriási gyalogtúrán az egész Pilist bebarangoltuk, a napi negyven kilométeres penzumok után a hepehupás turistaházi szalmazsákokon is jobban aludtunk, mint az otthoni megszokott ágyban. Erdélyi származású lévén szünidőben kopjafát faragtatott velünk. Ezt nagyon szerettem. De nem ezért ő az, akinek a legtöbbet köszönhetem, nem is azért, mert kitűnő matematika-óráin pallérozódva a középiskolában – csak én tudtam, hogy alaptalanul – valóságos matematika-zseninek tartottak, nem, ennél sokkal többet köszönhetek neki, az életemet. Éppen a sarki artézi kútról tartottam hazafelé teli vödört cipelve, amikor óriási robajjal beözönlöttek Soroksárra a Tökölről Budapestre tartó tankok. Talán hogy tekintélyt parancsoljanak, azért verették géppuskasorozatokkal végig a házfalakat. Rohantam haza, éppen Kovács tanár úr háza előtt tartottam, amikor kinyílt a nagy, sárga fakapu, s a tanár úr berántott rajta. A lövöldözés elcsitultával kimerészkedtem az utcára, hitetlenkedve bámultam a lábam előtt heverő átlótt vizesvödört. Rosszullét kerülgetett, nem, egyáltalán nem éreztem örömet. Később a tanár úr feleségét egy ugyanilyen sörtűz terítette le az utcán, félárva sorban hagyva négy lánygyermeküket. – Mivel a nyarakat és minden iskolai szünetet Nagyberkiben töltöttem, Soroksár nevezetes helyeinek bebarangolására kevesebb időm jutott, mint szerettem volna. A Duna és a

Molnár-sziget azért emlékezetes helyek. S a Juta-domb, ahol a soroksári és az erzsébeti gyerekcsapatok estébe nyúló csatákat vívtak egymással egy-egy homokkupac birtoklásáért. Innen, a Juta-dombról tüzeltek aztán a bevonuló szovjet tankokra Mecséri és társai. Amikor valakinek meg akartam mutatni a juta-dombi csata helyszínét, megdöbbenve kellett felfedeznem, hogy a Juta-domb megszünt, Kádárék az utolsó homokszemig elhordták, és a helyére lakótelepet építettek. – Nagyberki annak ellenére, hogy a kommunista terror a beszolgáltatás meg a kolhozosítás rémét szabadtította a falura, számomra

maga volt az idill. Az a parasztvilág, amelyet láttam, amelyben élhettem, ha csak nyári gyerekként is, örökre elveszett. Leginkább, mai látogatót, az lepette meg, hogy eltűntek a faluból az állatok. Gyerekkoromban még bivaly is volt Berkiben. A legjobban azonban talán a lovak hiányoznak. Kietlen lett nélkülük a világ. Anyai nagyapámnak nem voltak lovai, de patkolókovács lévén mindennapos vendég volt házunknál a ló. Szerettem a patafüst orrfacsaró illatát. A ló nemcsak igásállat volt, a szabad gazdalét szimbóluma. Hát ennek vége, a gazdalétnak is, meg a lónak is. Nem hajt ki a csorda se a községi legelőre, nincs csorda, nincs községi legelő. Bótbu vöszik a tejet. – Csapatba verődött egyívású gyerekek naphosszat kóboroltunk erdőmezőn, a Határ-árok meg a Kapos partján. Akkoriban még lehetett veszőkosárral csikot fogni. A falutól vagy két kilométer távolságra fekvő régi-temető – miért fekszik ilyen messze, senki sem tudja – ősdzsungelének félhomályában nappal is huhogott a „bagó”, sikló surrant a kövér

fűben a korhadó keresztfák tövén. – De nem csak játékból állt az élet. Szerettem inaskodni, rávertem, ahogy nagyapám mondta, ha kellett az izzó vasdarabra. Szekeret festettem. Csavarokat olajoztam. Különösen

„Nagyanyámmal, Ilonka nagynénémrel és nagyapámmal”

később, amikor már nem volt szabad segédet tartani, volt szükség a munkámra. Kapálni, aratni jártunk. Aratáskor kötelet vetettem. Nagyapám háromnegyedes kaszát készítet külön nekem, és vele mentem a kisküti rétre kaszálni. – Gyuri bátyám – apám három bátyja közül a középső – szőlőhegye, a mosdósi högy, egész kis birodalom volt. A hegy lábánál forrás fakadt, inni lehetett belőle, az akácerdő szélén zsongott a méhes, a derékban gyümölcsfák bólogattak, odafönn pedig a szőlő érett, és a prészház alatti pincében pihent a bor. A tornác szalonnázva egyszer csak megállt bátyám kezében a bicska, s lemutatott a völgybe. „Jól nézd mög ezt, gyerekek – mondta –, ez hozott vissza engem a háborúból. Azért tartottam ki akkor is, amikor már azt hittem, nem bírom tovább, hogy ezt mégeccer láthassam.” – Akkoriban a falusi ember a földet még szentnek tartotta, ha elhagyni kényszerült, egy-egy rögét magával vitte háborúba, Amerikába, s holta napjáig őrizgette. Ma már mindenki szabadulni akar tőle. Én visszakértem nagyapám föld-

jét a kárpótlás idején. A szülőház még áll, a műhely is, igaz, a szerszámok java elhordódott belőle. A házat nagynéném, édesanyám húga lakja. A régi Nagyberkiből ő maradt nekem egyedül. – És valóban mindkét helyszín jelen van a prózai írásaimban, a verseimben. Sokszor magam sem tudom szétválasztani, melyik honnan származik. Nemcsak a helyszínek, a szereplők, a történetcsírák is ide köthetők. Sokszor kaptam magamat azon, hogy későbbi, felnőtt életem tapasztalatait vagy a hallott történeteket is csak akkor vagyok képes elbe-

szélni, ha ide, ebbe a régi világba képelem őket. – A novelláknak legtöbbször valós magvuk van. Néha csak egy-egy mondatföredék, mint a *Nincs Isten* esetében például. De minden eköré rendeződött. Én csak mint egy restaurátor jártam el. Próbáltam a hiányokat színekkel, illatokkal, étellel betölteni, előhívni az egykori mozzanatok, a feledésbe merült részleteket rekonstruálni. A mondat Balázs szomszéd szájából hangzott el, miközben nagyapámmal együtt az Orion rádióból szivárgó Szabad Európa adást hallgatták, amely azt ecsetelte, hogyan veszik el a parasztoktól a kommunista hatóságok a földet, hajtják el az állataikat, így kényszerítve őket a kolhozba. „Nagy úr, ha ezt velem is mögcsinyáják, ha ezt hagyja az Isten, én kivágom a határban a körösztűt!” A mondat húsz évig eszembe se jutott, akkor hallottam meg újra. És mögötte készen ott volt Gajzágó története. Nem Balázs szomszédé, aki nem vágta ki a keresztfát, hanem Gajzágóé, aki igen, aki bele is pusztult a lázadásába. Balázs szomszéd túlélte a kolhozszervezést, végül

is beletörődött abba, amibe azt hitte, nem lehet beletörödni. – *Az intéző háza* is megtörtént eset. Valamelyik környékbeli faluban valóban fölhaso-gatták pengével a makacskodó, a belépési ívet alá nem író gazdának a talpát, hogy ne tudjon lábra állni, kénytelen legyen szégyenszemre négykézláb hazamenni. – Gyermek-ként az események valódi jelentősé-gét nem fogtam fel, de érezni éreztem akkor is, ha a magam világát csaknem hibátlan idillként éltem meg. Lehet, hogy ez a lappangó veszélyérzet, a katasztrófa közeli izgalmi állapot csak még jobban kiszínezte a részle-teket, még izgatottabbá, mohóbbá, habzsolóbbá tette az érzékelést.

– *Nem lehet, hogy a kádári idő-szak iránti nosztalgia azért is oly ele-ven a többségnél, mert az emlékezés-nek ez a kettőssége nem él bennük, azaz ösztönösen a gyermekkori viszonyulásuk él tovább, és elmarad az utólagos, tudatos számvetés?*

– Ez még nem a Kádár-rendszer volt, ez az első tévesztés kora. Kádár már egy megroppant gerincű és egzisztenciájú parasztságot terel-getett a maga kolhozaiba. – Egyéb-ként nem hiszem, hogy a Kádár-nosztalgia olyan széleskörű volna, amilyenek sokan hirdetik. Azt még kevésbé, hogy ez a többséget jelle-mezné. A politikai választások kime-netelét bonyolult erőterek határozzák meg. Választási győzelmet kivívhat a kisebbség is, ha akaratát jobban arti-kulálja, mint a többség. A határon túli magyarok kettős állampolgárságáról szóló népszavazás esetében minden-ki azt emlegeti utólag, hogy a többség nemmel szavazott, pedig ez nem igaz, a többség igent mondott, azt akarta, hogy azok a magyarok, akik-től a trianoni szerződés értelmében elvették magyar állampolgárságukat, visszakaphassák azt, ha kéri. Mégis a nemet mondó kisebbség akarata érvényesült, mert a parlament úgy állapította meg a népszavazás szabá-

lyait, hogy azok a kisebbség akaratát juttassák érvényre. Nem vagyok meggyőződve arról, hogy a jelenleg uralkodó politikai erők valóban a tár-sadalom többségének akaratából kerültek a hatalomba. A jelenlegi politikai intézményrendszer nem a magyar társadalom akaratát jeleníti meg. Erőterei már-már önállósulnak. Nem vagyok politológus, nem tudom, miért van ez így, és azt se, szükségszerű-e, hogy így legyen. – Mindenesetre a magyar nemzet önvédelmi reflexei nem most mon-dták fel a szolgálatot, már jóval az első világháború, a nagy országvesztő kataklizma előtt.

– *Nagyberkiben volt-e a család-ban valaki, aki olyan volt számodra, mint a bolygók között a Nap? Akihez különösen ragaszkodtál?*

– A kovácsműhely a maga mitikus, ugyanakkor nagyon is földhözragadt világával, és hát benne a nagyapám. A *Közelben* leírtam ezt az élményt. – Nem volt a miénk nagycsalád. Szétszóródva éltünk. – Soroksáron hármásban, a szüleim meg én egyet-len gyerekként. Annyira hiányoztak a meg nem született testvérek, hogy kiskoromban sokszor sírtam utánuk.

A nagyberki szülői házat anyai nagyapám és nagyanyám, valamint Ilonka nagynéném lakták. A néném férjét a háború alatt az oroszok lötték agyon, mert valami miatt elégedetle-nek voltak állomásfőnöki szolgálata-ival. Így ő fiatalon és még gyermekte-lenül özvegyiségre jutva hazaköltözött a szülői házba. A nyarakat náluk töl-töttem. – Apai nagyanyámékhöz csak látogatóba jártam. Ez a nagyanyám, Szabó Veronika az első világháború-ban veszítette el a férjét, aki a dober-dói karsztozók között az olasz fronton lelte halálát. Négy gyermek maradt utána – név szerint István, Gyuri, Jóska, meg az apám, János –, akiket nagyanyám egyedül nevelt fel hihe-tetlen küzdelemben a szegénységgel, a szegények iránti szolidaritást nem-

igen ismerő basaparasztozók meg álla-mi tisztviselők packázásaival dacol-va. Árva gyerek jó katona, gondolták, s mind a négy fiút elsőre sorozták be a faluból katonának a második világ-háború előestéjén. Ez a küzdelem azért is különösen nehéz lehetett szá-mára, mert nagyapám nem volt sze-gény ember, legalábbis falusi viszonyok között nem. Pusztagazda volt valamelyik Nagyberki környéki pusztán, s ez, amíg élt, biztos megélhetést és tekintélyt is biztosított a család-nak. – Öreganyám, mert Szabó Veront így kellett hívnom, léleklátó asszony volt. Keveset beszélt, de sokat tudott. Talán mindent, amit az életről tudni lehet. De a tudását nem kötötte az orrunkra, megtartotta magának. Egyszer meg is gyógyított. A szőlő-hegyről hazajövet szörnyű gyomor-görcs vett rajtam erőt, azt hittem, menten meghalok. Bevitt a félhomá-lyos tisztaszobába, ahova egyébként tilos volt belépni. Lefektetett az ágyra, a hasamra gyertyát állított, meggyújtotta. Az égő gyertya fölé egy befőttes üveget helyezett, azt a hasamba nyomta. A lélegzetem is elállt, annyira megijedtem, de szeren-csére a gyertya hamar elaludt. A hasam ott volt, akár egy fél gumi-labda, felszívódva az üvegben. Öreg-anyám várt egy kicsit, majd gyorsan lecuppantotta a hasamról az üveget, eltette a gyertyát. Leugrottam az ágy-ról, már semmi bajom se volt, futot-tam haza, a másik öreganyámhoz, nagyanyámékhöz vacsorázni. – Nagy-nénémel nemrég próbáltuk számba venni, kire emlékszik a régiek közül, ki maradt a családból, akik ma is élnek, s tudni lehet valamit róluk. Rá kellett jönnöm, rövid a családi emlé-kezet, a dédszülőkről már alig valami maradt, néhány szó, töredékes anek-dota, egy-egy jeltelen sír a régi-teme-tőben, a maiak többsége meg felszívó-dott, eltűnt a nagyvilágban.

– *A Közelben több olyan remek jelenet van, amely valamilyen mes-*

terséget vagy tevékenységet mutat be egészen közletről (ilyen például a borbélyműhelybeli jelenet vagy a fiúk kártyázásának leírása), a folyamatokat, mozdulatokat a végtelékig fölnagyítva. Ez a láttatási módszer, a pillanat kimerevítése, megmutatása több oldalról, több nézőpontból, egészen újszerű volt a magyar irodalomban. Honnan ez a sajátos látásmód? A képzőművészeti tehetséghez, gondolom, van köze.

– Szavakkal festeni? Talán valóban erre törekedtem. Az biztos, hogy nem gépiesen akartam lemásolni, mint egy fénykép, az egykori éneket körülvevő világot, a két-három éves, a tizenéves – a regény ideje pontosan tizennégy éves koromig, az ötvenhatos forradalom leverésének pillanatáig, a már említett vödörátlövéses jelenetig vezet – gyermek világát, hanem inkább a lélekbe hatolva megidézni. Azt technikailag is lehetetlennek gondoltam, hogy a gyermek szemével láttassak mindent. Bizonyos mozzanatok, érzékelési szituációkat meg kellett magyaráznom, bele kellett szólnom a jelenetekbe, mert ha úgy teszek, mintha nem utólag idézném föl őket, mintha mindenre valóban pontosan és egyértelműen emlékeznék, úgy éreztem, hiteltelenné váltak volna a szavaim. A festmény áll, ez az emlékezet-panoráma-kép azonban mozog. Nem én mozdítottam meg, hanem maga a nyelv, az elbeszélés folyamata, amely a térbeli dimenziókra csak emlékezik, egyetlen valós eleme a negyedik dimenzió, az idő. Volt, aki e túlzott festőiséget a könyv hibájául rótta fel. Én észre se vettem, számomra ez volt természetes. Nagy László a gyermeki lélek és az azt felidéző harmincéves felnőtt-tudat egybejátszását furcsállta, de elfogadta a könyvet olyannak, amilyen, és segítette a megjelenését. Ő hívta föl rá Illés Endrének, a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatójának figyelmét, aki aztán teljes mellszélességgel mellé

állt. Az év könyve-díjat is odaadatta érte, pedig erre senki nem kérte. Volt, aki azt írta levélben, igaz, hogy én Veres Péter világát próbáltam újrarajzolni somogyi miliőben, de *Az eltűnt idő nyomában* áthallásai talán szándékom ellenére, más dimenzióba emeltek az ábrázolt világot. Az írásbeli véleményekre visszaemlékezve, azt is elismerve, hogy bár keveset írtak a könyvről, akkor sem olvastam mind egyiket, azt hiszem, Határ Győző volt az egyetlen, aki fenntartások nélkül örült neki, valami olyasmit írt, régen volt alkalmam a magyar nyelv áramában olyan önfeledten megfürödni, mint a *Közel* olvasása közben. A Szabad Európa Rádióban elhangzott kritikát megelőlegező levelében arról ír, annyira megfertőzte az olvasás, hogy még a wimbledoni tejesembernek is magyarul akart fizetni. A pályatársak írásai közül Kodolányi Gyuláéra emlékszem, méghozzá azért, mert három baráti szerkesztőséget is megjárt egy év alatt, de nem jelent meg. – Nem akarok túl sokat beszélni erről a könyvről, csak annyit, két részletben jelent meg. A második kötetnek kényyszerű címe a *Visszatérés*, de a két kötet egy regény. Ugyanakkor valószínűleg senki sem olvasta egyben az egészet. A korabeli kritikusok közül biztosan nem. Később meg már senki nem foglalkozott vele. Talán ezért sem igen volt érthető mások számára, mit is akartam vele voltaképpen. – A könyv kettévágásának egyszerű oka volt. A kiadó véleménye szerint egy kezdőtől nem adhattak ki ilyen vastag könyvet. Választanom kellett, vagy kettévágom a kéziratot, vagy kidobom a szemétkébe. Az előbbi választottam.

– Mikor kezdődött ez az érdeklődés a rajzolás, festészet iránt? Az iskolában?

– Már előtte, gyerekkoromtól. És ezt valahogyan el is fogadta mindenki, hogy festő akarok lenni. A festés falusi viszonylatban is szakma, fog-

lalkozás volt. Képeket festettek a templom falára, a kazettás mennyezetre, néhány aranykezü szobafestő tájképeket pingált a tornácok falára. Egy-két módosabb gazda a szekerét is kifestette. Ebben is segítettem nagyapámnak. A geometrikus minták mellett jó néven vették, ha egy-két virágmotívum is került a kocsiódalra. Bádogból kivágták a keresztre feszített Jézus sziluettjét, aztán kifestették az ügyes mesteremberek. A népművészetnek ezek a rejtett indítatai ott lüktettek a hétköznapi életben, s a mesteremberek sajátos egyedi látásmódjába menekülve jelentek meg. – Írói mesterség azonban a falusi ember számára nem létezett. Két írói mesterséget ismertek, az ügyvédét, aki a periratokat írja, meg a jegyzőét, aki a kisbíró számára a kidobolandó hirdetményeket. – Így aztán nem is volt kérdés, merre veszem az utam. Habár, mint említettem, hetedik, nyolcadikos koromban sokat olvastam, az írással is megpróbálkoztam, a Képzőművészeti Középiskolába jelentkeztem. Föl is vettek. Göllner Miklós festőművész és Somogyi József szobrászművész nevét kell elsősorban említenem, akik művészeti, és nem csak képzőművészeti, ízlésem alakulására nagy hatással voltak. – De talán az igazi fertőzést a könyvtár jelentette. Az iskolának csodálatos könyvtára volt. Nemcsak művészeti könyvek sorakoztak a polcokon, hanem irodalmi, művészetelméleti és filozófiai gyűjteménye is figyelemre méltó volt, filozófiai írásokkal – Pascal, Szent Ágoston, Kant, Pázmány Péter, Erdélyi János műveivel például – ekkor találkoztam először. Azonban a könyvek önmagukban mit sem értek volna, ha könyvtárosként nem Varga Magda gondozza őket, és nem ő irányít bennünket a szellemi tájékozódás rögös útjain.

– A képzőművészeti középiskolából hogy lesz végül író?

– Ekkor már írtam verseket, de olyan valaki, aki szakmai véleményt tudott volna mondani róluk, nem látta őket. Nem emlékszem, hogyan kerültek végül is Magdához a verseim, arra sem emlékszem pontosan, megmondta-e nekem előre, hogy megmutatja a verseimet a férjének, Varga Domokosnak, akiről akkor még nem tudtam, hogy az egyik legjobb magyar prózáíró. Igaz, nem is tudhattam, hiszen a *Kutyafülűek* novella-füzére, a magyar irodalom egyik legszerethetőbb remekműve még csak készülőben volt. Azt meg végképp nem tudtam róla, hogy 56-os szerepvállalása miatti börtönbüntetéséből is csak nemrég szab-

dult. – Ha van az embernek a nemzős felnevelő apja mellett szellemi apja is, akkor nekem Dombi volt a szellemi apám. Két-három hetente vagy ritkábban, ahogy sikerült néhány megmutatható kéziratot – szó szerint értve, hiszen kézzel írtam, ahogy Dombi többször bosszúsán meg is jegyezte, bolha betűkkel – összehoznom, rendszeres vendége lettem a családnak. Együtt vacsoráztunk, aztán segítettem ágyba terelni a hat gyereket. Nyolc-kilenc óra tájékán jutott időnk arra, hogy hármásban visszavonuljunk a svábhegyi villalalkás tenyéryi cselédszobájába, és én meghallgassam Dombi véleményét az írásaimról. Mindig készült, gondos jegyzetek alapján veszte ki a verseket. A kritikákat is hálásan fogadtam, ha örömmel nem is. Dombi fenntartotta magának a tévedés jogát, igényelte is, hogy mérlegeljem, jogsak-e a kritikái. Az esetek nyolcvankilencven százalékában igazat kellett adnom neki. Ettől aztán már-már

beteges tisztelet ébredt iránta bennem. Egyre kevesebb hibát talált az írásaimban. Elfogadott már-már barátoknak. A *Kutyafülűek* készülő darabjait is megmutatta nekem. Utólag szégyellem, hogy nem szoltam semmit. A tökéletességük némí-

„Esztergomban Katalival, 1970-ben az önkkioldó fényképezőgép előtt”

tott el. Semmi bravúr nem volt bennük, semmi partfüm, semmi ízfokozó, olyanok voltak, mint a Tátra levegője vagy a pilisi patak forrásvíze. – Az ő tanácsára és közbenjárásával jelent meg első versem nyomtatásban Földesi József üzemi lapjában, a Magyar KÖZÉRT-ben, a *Mint a szél* címmel tizenhat-tizenhét éves koromban. A KÖZÉRT szerkesztőségében, amely a Károlyi-palota földszintjén foglalt helyet, élénk irodalmi élet zajlott. A sok lobogó és a KÖZÉRT újság szintjén ünnevelt tehetség közül egyetlenegyre emlékszem, aki túlélte a magyar irodalmi élet tehetségfaló kataklizmáit, Bella Istvánra. Az *Elérhetetlen föld* című versem megjelenésének útját is Varga Domokos egyengette. Valamikor a hatvanas évek elején jelent meg az Új Írásban. – Igen, ekkor dőlt el, hogy mégis inkább betűvető leszek, s nem, mint gondoltam, festőmester. – Ellenben az érettségi előtti hetekben felmerült egy harmadik kísértés is. Mária néni, mate-

matikatanárunk behívatott magához. Reszkető, csontváz, ősz-öreg asszonynak láttam, akinek ujjai közül sose fogy el a parázsló cigaretta, pedig az arcára, a tekintetére visszaemlékezve, legalábbis mai magamhoz képest fiatal nő volt. Mondta, le akar

beszélni a döntésemről, ne menjek én se bölcsésznek, se festőnek, a Műszaki Egyetem Építész Karán van a helyem. Tanácsát matematika-zseniségem tévhitére alapozta. Azt mondta, tisztességes ember manapság nem léphet irodalmi pályára, festőnek meg annyi, de annyi tehetségtelen ember képzelet magát, hogy velük nem érdemes versengeni, az építé-

szeti pályán azonban olyan ember, aki egyaránt otthon van a matematika, a festészet, a szobrászat és a költészet világában, ritka, mint a fehér holló. Ráadásul mivel az építészet nem fogalmi művészet, művelőjének nem kell okvetlenül megalázkodnia az éppen regnáló politikai rezsim diktátumai előtt. És az értékei az irodalmi értékekkel szemben nemzetközi értékek, bárhol érvényesülhetnek velük. Utólag be kell látnom, nagy hibát követtem el, hogy nem hallgattam Mária néni tanácsaira. Az ő emberi és tanári nagyságára jellemző adatként azonban még meg kell említenem, hogy amikor értesült döntésemről, mégiscsak a bölcsészkart választom, megajándékozott kedvenc költőjének, Vas Istvánnak legújabb kötetével. – Az irodalmi pálya melletti döntés körülményeiről nagyjából mindent elmondtam. Az első irodalmi impulzusok azonban jóval korábban megérintettek. – A nagyszülői házkönyvtárát két kötet képezte, a legfél-

tettebb kincs a gőzgépek képes enciklopédiája volt. A könyv Nagy Ferenc nagyapám ifjúkori álmait őrizte, aki gépészmérnök szeretett volna lenni, de szegénysége okán csak a GANZ-

somogyi őshonos Hadnagyok, Nagyok, Gyurkók, ha igaz, megveszeke-
dett Koppány-ivadék mind. Az Oláhok a fáma szerint Temesvárról érkeztek Somogyországba, s az Oláh

A Gangesszel meg a harangvirág-szívvvel ugyan nem tudtam kezdeni semmit, de éreztem, szükség van rájuk ahhoz, hogy az idézett sorok mítikus teljessége kibontakozhassék. Később a vers befejező, eszmei mondanivalót rögzítő részével szembesülve csalódnom kellett, a „gatyás, bamba társak” lenézése, az anyafölddel, a „dudva-muhar”-ral szemben kinyilvánított felsőbbrendűség-érzés bennem visszatetszést keltett. – Nyaranta órákat töltöttem az árokperti számarkórók lila bogáncsvirágai körül bódultan kerengő fecskefarkú lepkék megfigyelésével, esetenként óvatos foglyul ejtésével, s egyáltalán nem gondoltam, hogy ezek az Isten által ajándékozott, a mindenség lelki lükte-téséhez kapcsoló kivételes pillanatok „gatyás, bamba” léttudatlanságként bármiféle kultúrgőg által lenézhetők volnának. – Nem biztos, hogy igazam volt, de akkor, az utóolvasás idején, valamikor középiskolás koromban arra a következtetésre jutottam, az irodalomban, de különösen a költészetben a külső elvárásoknál, céloknál jóval fontosabb a szavak ereje.

– *Akkor nálad annyiban sem maradt meg a készítés, mint Nagy Lászlónál, hogy az írás mellett olykor fessél, rajzolj, faragj?*

– Nekem az írásra sem nagyon maradt időm. Említettem, soha nem adatott meg, hogy az írásaimból éljek, akár csak részlegesen is, az egyetlen év ösztöndíjas időszak kivételével mindig munka mellett írtam. Talán most, ha elhagynám a Naplót... Nem mondom, néha érzek kísértést rá, így, az élet vége felé megbocsátható ez, hogy mindent odahagyva csakis a saját kedvtelésimmal foglalkozzam, de annyi bevégetlen irodalmi képzet sorjázik előttem, hogy a festésre, rajzolásra valószínűleg akkor sem jutna idő.

– *Térjünk vissza második könyvedhez, a Közelhez. Sok világirodalmi párhuzamot emlegettek a regénnyel kapcsolatban. Én fonto-*

„Apám az unokákkal sashalmi háza kertjében”

MÁVAG-ban eltöltött kovácssegédi tanulmányokig jutott. A kényszerű pályamódosításba beletörődve első nekifutásra községi kovácsnak készült. Mestere beleegyezésével olyan szerszámkészletet készített munkaidőn túl a saját kezével pályaindításul, hogy az a falusi kovácsmesterségeket bemutató tanulmány díszkollekcója lehetne, ha a készlet nagyobb részének lába nem kelt volna időközben. A falusi kovácsmesterség második, feljebbviteli lépcsője a cséplőgép-tulajdonlás lett volna. Ennek az ábrádnak azonban a kommunizmus beköszönté már a kezdet kezdetén elmetszette a gigáját. Nagyapám jobb híján velem olvastatta kedvenc könyvét azon ábrádozva, hátha nekem sikerül, ami neki nem, s gépészmérnöki pályára lépek. A második könyv nagyanyám révén került a házba, édesapja, dédapám, Eibeck István, ahogy a bejegyzés írja, „tulajtona” volt. (Negyedrészt ennek a Németföldről érkező, de a családi „könyvtár” tanúsága szerint magyarrá lenni igyekvő családnak a sarja vagyok. A másik negyed, a

ragadványnev. E díszkiadású Petőfi Összeszt kisiskolás koromban a sok szóvirágot meg eszmezengést olvasva nemigen értettem, még a gőzgépek tanát is jobban, de az olyan sorokhoz érkeve, mint például: „Ide fészkel a visító vércse, / A királydinnyés homokba” – fölsajdult a szívem. Nem értettem, hogyan lehet ilyen, a táj lelkébe hatoló szavakra rátalálni. – A második pillanat, amikor rácsodálkozhattam a költészet lényegére, a Kincses Kalendárium egyik, nyelvhe-lyességi problémákat taglaló cikkének olvasása közben érintett meg Ady példamondatként idézett versrészletével szembesülve: „Jöttem a Gangesz partjairól, / Hol álmodoztam déli verőn, / A szívem egy nagy harangvirág, / S finom remegések: az erőm.” Tíz-tizenkét éves lehettem. A szavak jelentését inkább éreztem, semmint értettem. Nem is a jelentésüket, azt a pezsgő izgalmat, ami részleges érthetlenségükből fakadt. Mert például én is „álmodoztam déli verőn”, a szülőhegyi csöndben azt képzelve, hogy gyöngeségemből erő fakadhat.

sabbnak láttam a különbséget. Míg például a *nouveau roman* a rideg külvilágot pásztázza szünet nélkül, szinte teljesen kikapcsolva az ábrázolásból az embert, az emberi lelket legalábbis, nálad az emberi lélek áll a középpontban.

– Ezt a könyvet a recsegő gyóntatószék ihlette, így hát nem véletlen, hogy középpontja a lélek. Olvastam Butort, Robbe-Grillet-t, a látásmódjukat érdekesnek találtam, de riasztott, hogy a pásztázó tekintet mögül s annak fókuszából is hiányzik a lélek. Azok a nyelvi mezők, amelyekből hiányzik a lélek, a konfliktus, a jellem, a lelkiismeret, a feszültség, számomra érdektelenek.

– *Voltak, akik Proustot emlegették veled kapcsolatban. Proustól viszont élesen megkülönböztet, hogy nem polgári környezetbe helyezed a történetet. Az önvizsgálat és az emlékezet működésének metafizikáivá emelt kérdése szokatlan téma a paraszti miliőben. Nem lehet ez az egyik oka a hallgatásnak, ami a nagyregényedet övezte?*

– Nem elhelyeztem a történetet, hanem megvallottam a történeteket. És ez lényeges különbség. A hatalmat és az anyagi javakat birtokló kiváltságosok kasztja igazságtalanul azonosítja a szegénységet a tudatlansággal és az érzéketlenséggel. Gőgjük, a kitaszítottak iránti közömbösség és lenézés érthető öngazolási szándék, de számomra semmiképpen sem vállalható magatartás. Régebben legalább az értelmiség törekedett arra, hogy nemcsak a társadalmi szolidaritás jegyében, de önazonosságának tisztázása érdekében is közel kerüljön a népiség szelleméhez. Azóta sok minden megváltozott. Kolumbán Miklós barátom évtizedekkel ezelőtt azt mesélte, Amerikában nem olvassák Steinbecket, mert szegény emberekről írt. Beláttam, a szegénységtől való dühödte elfordulás nem csak a

magyar értelmiség és polgárság áruvá, világ-jelenség. De bármennyire is az, képtelen vagyok azonosulni vele. Sosem voltak, most meg már különösen nincsenek, a lelki békémet veszélyeztető alkuk által megszerezhető karrier-vágyaim. – Minden későbbi kudarc ellenére ennek a könyvnek a születését sikerként elfogadva kell megköszönnöm a sorsnak. A sors azonban nem személytelen vákuum. Szereplői vannak. Közülük is legelső a feleségem. Biztatása és megértése nélkül ez, a magyar hallgatás falára írt emlékirat sohasem született volna meg. A kinyomtatása újabb csoda. Ennyi sorskegyelem árnyékában szinte eltörlődik a csalódás, hogy szem elől veszett ez a könyv, azóta sem jelent meg egy kötetben új kiadásban. De hát ennek is jórészt én vagyok az oka. Kiadóként megtehettem volna, hogy kísérletet teszek az újrakiadás érdekében, de másra vártam. Nem kellett volna.

alagsori propagandaosztálya volt. Főnökünk, a verőlegény kinézetű, tengerészgyalogos frizurát viselő Jászberényi elvtárs akkoriban került a vállalathoz a Szépirodalmi Könyvkiadó igazgatói székéből ide is, mi másnak, igazgatónak. Éppen Hidas Antal *Ficzek úr* című trilógiájának tanulmányozásával voltam elfoglalva, s nem vettem észre, hogy belép az irodába. Megállt az asztalom előtt, és rám förmedt: „Maga mért olvas munkaidőben?” „Erről a könyvről kell ismertető írnom” – szabadkoztam. „Hát akkor írjon, és ne olvasson!” – adta ki a megfellebbezhetetlen utasítást. Első pillanatban elképesztő ostobaságnak tartottam a főnöki utasítást, és titokban azért mégiscsak elolvastam a könyvet. És ekkor be kellett látnom, Jászberényi elvtárs parancsában akaratlanul is mély életbölcesség rejtett, mert olvasatlanul valóban könnyebb lett volna egy semleges ismertető írni a könyvről. Ennek elle-

„Nagyapám dédumokáival tyúkokat etet a nagyberki ház udvarán”

– *Mondtad, sosem lehettél szabad író. Miféle munkakényszerek rabságában sínylődtél?*

– Első munkahelyem, ahol számottevő időt töltöttem, a Művelt Nép Könyvterjesztő Vállalat Andrassy úti

nére kellemes, afféle szocialista módi dagonyázó munkahely volt ez, egy szobában dolgoztam Mosonyi Alizzal, aki akkor Petri György felesége volt, Sumonyi Pap Zoltánnal, Váradi Lászlóval többek között, csak éppen

elképesztően alacsony volt a fizetésem, ezerháromszáz forint, miközben a nyolc osztályt sem végzett takarító-nő több mint kétezer. Kihallgatást kértem a már említett Jászberényi elvtárstól, csodák csodája, fogadott, és szóvá tettem a sérelmemet. Elkerekedett a szeme. Nem erre számított, inkább valamiféle zaftos feljelentésre. „Maga a munkásosztály ellen lázít?” – válaszolt kérdéssel a kérdésemre. Megszégyenülve hátráltam ki az igazgatói szobából. Ezzel a váddal akkoriban könnyen börtönbe lehetett kerülni, jobbnak láttam hát, ha menekülőre fogom a dolgot. – Az *Elérhetetlen föld* körüli küzdelmek a

„A gyerekek, Kati, Jani, Matyi japántyúkunkkal a remetei kertben, 1982-ben”

Művelt Népnél eltöltött időszakra esnek. Azért jutott Angyal Jánosra és rám az antológia ügyeinek intézéséből az oroszánrészt, mert helyben voltam, és munkahelyi kötelességeim folytán a többiekénél könnyebben el tudtam menni bárhova. – Innen kerültem a Csepel Művek Munkásotthonába népművelőnek, ezt ma úgy mondanák, közművelődési menedzsernek. – Előtte azonban történt két csábítás. Az első Pándi Páltól, a Népszabadság kulturális rovatának vezetőjétől jött. Próbaként íratott egy cikket velem a magyar közművelődés helyzetéről. Elolvasta, s a fejét csóválta: „Túl sötét a kép – mondta –, inkább ezt meg ezt kellett volna írni.” „De hát ezek statisztikai adatok – védekeztem –, és amit írtam, logikusan következik belőlük.” „Szóval nem dolgozza át?” – kérdezte csodálkozva, s elbúcsúzott tőlem végleg. Király István volt a második csábító. Korai verseimtől nem idegenkedett, nem én vittem el hozzá, véletlenül kerültek a kezébe. Behívatott magához, hogy megdicsérje őket. Igaz, a

hozzá került kollekcio többnyire tájverseket tartalmazott, egzisztenciális kételyeim elég rejtve tükröződtek bennük. Szemináriumi dolgozatot is írtam hozzá, amely a kettős időkezelés dramaturgiai szerepét taglalta

Illyés Gyula néhány prózai művében. Azt firtatta, kinek az elmélete alapján írtam a dolgozatot. Mondtam neki, a saját megfigyelésem alapján. Kissé csodálkozott rajta, hogy egy egyetemi hallgatónak is eszébe juthat valami csak úgy magától, de elhitte. Egyetem után felajánlotta, bővítsen ki a dolgozatot, s doktoráljak nála, ő mindenben támogatni fog. Kezdttem komolyan venni az ajánlatát, amikor újra behívatott magához. Közölte, hogy a mi kettőnk világnézete nagyon távol áll egymástól. Nem tiltakoztam. – Maradt a Művelt Nép Jászberényi elvtárssal, s aztán Csepel. Itt elfogadható körülményeket és fizetést biztosítottak. Milyen áron, az csak később derült ki.

– És hogy lesz az *ELTE-n magyar-népművelés szakot végzett fiatalemberről, e két kitérő után, dzsúdóedző?*

– Nem edzőként kerültem kapcsolatba a sporttal. Első, kényszer szülte amatőr próbálkozásomról már beszéltem. Ennek sikerén felbuzdulva Páncél Jancsi barátommal együtt

elhatároztuk, keresünk egy egyesületet, ahol a dzsiu-dzsiu hetvenhét fogását nem könyvből, igazi mester irányítása alatt gyakorolhatjuk. Akkoriban, közvetlenül az 56-os forradalom leverése után, a judo, a jó út, félrefordított magyar szakkifejezés szerint a cselgáncs önvédelmi tudományának gyakorlása csak kifejezetten megbízható és ellenőrzött műhelyekben történhetett. Mi két klubot fedeztünk fel, az Újpesti Dózsát, amelyről köztudomású volt, hogy rendőrklub, ami ezért sem, meg topográfiai helyzeténél fogva sem – rettentő messze volt Újpest Soroksártól – jöhetett

számításba. A másik klub az MTK volt, emellett döntöttünk. Az edzések az MTK-pálya tribünje alatti szuterénben zajlottak. A por, az izzadságszag és a disznósőrrel bélelt hagyományos tornaszőnyegek éktelen dübögése sem riasztott el bennünket a jelentkezéstől. Egy koszlalt füzetbe rötta fel a segédedző a nevünket és a címünket, telefonja jószerével akkoriban az elvtársakon kívül senkinek sem volt. Ez azonban nem jelentette azt, hogy részt vehetünk az edzéseken. Heteken át csak a karzatról szemlélhettük, mi zajlik odalenn a „szentélyben”. Amikor mégis sorra kerültünk, egy rövid bukfenckúra után rögtön belöktek bennünket a mélyvízbe pofozó-bábusnak. Páncél Jancsi azonnal meg is szökött, nem bírta a gyűrődést. Én igyekeztem ellenállni. Ettől a menők kedvenc edzőpartnerem lettem. Nem szerették azokat, akikkel, mint a felmosóronggyal, úgy lehetett feltörölni a szőnyeget. Küzdelemben akartak győzni. És győztek is. Elverték rendre, de egyre nehezebben. Innen, ebből

a pofozó-bábu szerepből, ahol a fogáshárításokon kívül alig valamit tanultam, neveztek első versenyemre, az ifjúsági Budapest-bajnokságra, amelyet meg is nyertem. Ez a fegyvertény aztán némi melléktekintélyhez juttatott a klubon belül. Még az edzések utáni sörözésekre is meghívtak hébe-hóba, de nagyon furcsállták, hogy csak Bambit iszom. Többnyire azonban el sem fogadtam a meghívást, mert nem volt pénzem. Ennek ellenére megbecsültek, még egy külföldi túrára is elvittek tizenéves ifistaként a felnőtt csapattal. Érettségi előtt némi könnyebbséget kértem, néhány hónapot, hogy tanulhassak. Az edző, mindenki csak Hanzinak hívta, a teljes nevére már nem emlékszem, választás elé állított: döntsem el, mondta, okos-tojás akarok lenni vagy dzsúdóbajnok. Akkor az okos-tojás mellett döntöttem, s egy időre abbahagytam a versenyszerű sportolást. – Bölcsészként a Közgazdasági Egyetemen tértem vissza hozzá az akkor induló egyetemi klubban. Itt a kevés edzés ellenére a válogatottságig jutottam. Bár szerettem a sportot, a dzsúdót, különösképpen pedig a versenysport mögött megbúvó, Dzsigoro Kano által kanonizált ősiséget, a zen buddhizmus mindenségig sugárzó szellemiségével körülvevő szamuráj virtust, de én inkább a magyar irodalom akkor még mágikusnak hitt, a nemzet lelkéig hatoló szó-légtérében akartam otthonra találni, s valamiképpen az ebben az irányban is szabadkezet biztosító foglalatosságot kerestem. – Sorsomat a dzsúdó irányába a Csepel Művek Munkásotthonában működő, Tamási Lajos vezette Olvasó Munkás Klub egyik rendezvénye terelte vissza. A rendezvényt, amelynek meghívottja

Tamási Lajos jóvoltából Veres Péter volt, én szerveztem. A mintegy száz fő befogadására alkalmas előadóterem zsúfolásig megtelt munkásokkal. Veres Péter fellázító, talán a lázító sem volna túlzó kifejezés, beszéde nyomán záporoztak a felszólalások, mindegyike egy-egy tabori panasz az akkori, '69 körüli kommunista hatalom ellen. Cédula jött a nagyfőnöknőtől, Szabóné szaksz. agit. prop. kult. biz. titk.-tól, mindig így írta alá a nevét, címeihez a körme szakadtáig ragaszkodva, hallgattassam el Veres Pétert. Hallgattassa el maga, írtam vissza meggondolatlanul. Láttam, összetépi, majd dühösen földre dobja a cédulát. – Nem tudom, ennek az incidensnek vagy egyéb renitens megnyilvánulásaimnak a következtében, nevelő cézzal minden héten egyszer meg kellett jelennem a pártbizottság egyik főnöke előtt, hogy beszámoljak neki a Népszabadság

elmúlt heti számairól. Nem tudom, hány ilyen beszélgetés hangzott el, mire betelt a pohár. A hangulatukat megidézendő egyről beszámolnék. Mi a szocialista demokrácia lényege, ezt firtatta a kérdés. Válaszom felháborította a funkcionárius elvtársat. Szabadkoztam, mondván, de hiszen én csak Biszku Béla vezércikkéből idéztem. A funkcionárius elvtárs föl-emelte, s az orrom elé tolta a mutatóujját. „Vegye tudomásul, mondta, amit szabad Biszku Bélának, azt nem szabad magának!” – Nem bírtam tovább a kiképzést, és otthagytam Csepelt. Amikor álláskeresőbe kezdtem, akkor jöttem rá, valami nagy baj történt, de nem tudtam, hogy mi. Sorra utasították vissza az imént még barátságosan invitálók is a jelentkezésemet. Végso elkeseredésemben – a feleségem szerény újságírói fizetéséből elképesztő létbizonytalanságban éltünk, Jani fiunk születésére vártunk, s egész hónapban azért takarékoskodtunk, hogy hó végén a villanyszámlát ki tudjuk fizetni – Ibos Ferenchez, egykori tanáromhoz fordultam, akivel az egyetemen jó viszonyt ápoltam, s aki közben a Központi Bizottság osztályvezetője lett. Protekciója folytán szerkesztői állást kínáltak elsőre a televízióban. A mosolygós, barátságos bemutatkozó beszélgetést két hét múlva durva elutasító levél követte. Végre úgy a tizenvalahányadik próbálkozás után – még kétkezi segédmunkásnak is jelentkeztem, de ott már eleve elutasítottak, mondván, túlképzett vagyok – a budakeszi művelődési ház vezetője, aki civilben Ágh István költő s Ménési úti kollégista társam sógora volt, szánt meg. Nemcsak alkalmazott, meg is mutatta a Csepelről minden-

„Rózsa Bandival Kiss Bence szüretén a Szent György hegyen”

hova utánam küldött káderjelentést, mill-lapot vagy mi az ördögöt. Körülbelül ez állt rajta: Fasiszta nézeteket vall. A rendszer ellensége. Ha az elsövel nem is, a második mondattal mindenképpen egyet kellett értenem. – Itt menedéket találtam. Elhátároztam, meghúszom magam. – Sajnos a sors újabb szirénhangokat küldött felém, az ország egyik legnagyobb cselgáncs szakosztályának vezetőedzője, akinek munkáját önként, barátságból Csepelen segítettem, fölkerít, legyen az egyesület utánpótlás szakágának vezetője, s én nem hallgattam a józan eszemre, sem budakeszi főnököm óvó tanácsára, elfogadtam az invitálást. Ebben nemcsak a sport iránti nosztalgiám, amely azt sugallta, hogy ott azért számít valamit a teljesítmény, hanem a jóval magasabb anyagi megbecsülés is motivált. – Hamar rá kellett jönnöm, rossz vásárt csináltam. Sokszor előfordult, hogy a felnőttek reggel nyolckor kezdődő edzését főnököm egyéb elfoglaltsága miatt nekem kellett megtartanom, s délután a másodikat is, este meg az ifikét. Egy-egy ilyen nap az utazásokkal együtt reggel fél héttől este tízig tartott. A közbeeső időket szinte lehetetlen volt értelmesen kitölteni. Jó, hát akkor legyen a sport, ha az irodalom világa nem akar befogadni, gondoltam. És tényleg, mint minden munkát, ezt is teljes odafigyeléssel végeztem. Az eredmények engem is megleptek. Tanítványom, Tóth Béla lett például a sportág első ifjúsági Európa-bajnoka. Az ifjúsági magyar bajnokságon a hét súlycsoport közül ötben a tanítványaim végeztek az élen. Némi elismerést reméltem, mivelhogy azt gondoltam, legalábbis itt, nem úgy, mint az irodalomban, a teljesítmény mégiscsak számít. Helyette szemrehányást kaptam, mondván, túlzott teljesítményre készítetve kiégetem a fiatalokat, nem lett volna szabad ennyi győzelmet aratnunk. Kábultan villamosoztam

haza az évről értekezletről jutalom helyett elmarasztalással, amelynek nem érttem az indító okait. Pedig érthettem volna. Még a kezdet kezdetén, talán fél éve lehettem a klubnál, amikor megpendítették, ilyen felelős állásban, amilyent én betöltök, illenék jelentkezni a pártba, hiszen aki az ifjúsággal foglalkozik, annak szilárd ideológiai alapon kell állnia. Én akkor elengedtem a fülem mellett ezt a meghívást. A válasz mégis megérkezett. Egyre több probléma merült fel a munkámmal kapcsolatban. A végén már nem csak a munkámmal. Az egyesületből eltűnt száz négyzetméter tatami (zárójelben jegyzem meg, ez akkor egy lakás ára volt), s valakik a tatami eltűnését az én nyakamba akarták varrni. Egy névtelen levél azonban figyelmeztetett, hogy az általam valóban használt sportfelszerelések mellé rávezettek a kartonomra száz négyzetméter tatamit, és odahamisították az aláírásomat is. Nem volt könnyű kikászálódnom a csapdahelyzetből, de sikerült, s az élsporttal együtt kezdődő gyomorfekélyemtől is megszabadultam. – Állásom, kenyérkereseti lehetőségem azonban továbbra sem volt. Először a Közgazdasági Egyetemen vezettem tanfolyamokat, a tanfolyamos gyerekekkel több magyar bajnokságot is nyertünk. A versenyzetés mákonya beleivódott a sejtjeimbe, nehéz volt megszabadulnom tőle. Néhányszor volt klubomnak is megmutattuk, jobbak vagyunk náluk. – Be kellett látnom lassan, bár milyen eredményeket érünk is el, ez az út nem vezet sehova. Egyesületi, társadalmi támogató háttér nélkül fölösleges erőlködni. Elhátároztam, ésszerűsíttem a tevékenységemet, megélhetési dűszódódzó leszek. – Mivel Máriaremetén laktunk, itt szerveztem tanfolyamokat. Lemondva a versenyzetésről, először is arra próbáltam megtanítani a gyerekeket, hogy ha elesnek, ne törjék el kezüket-lábukat, másodsor, ha megtámadja őket valaki, eredményesen tér-

hessenek ki. A rendszerváltásig a tanfolyamokból meg a feleségem fizetéséből éltünk. Könnyebbség volt, hogy csak este kellett dolgoznom, a délelőtteim felszabadultak. És teljesen a magam ura voltam.

– *Ezeken a szabad délelőttökön írtad a Közel – Visszatérést?*

– Nem egészen, kicsit korábban, 1968-tól 75-ig. Ez az időszak azonban nemcsak a *Közel* megszületése miatt fontos számomra. Ekkor határoztuk el feleségemmel, Mezey Katalinnal, hogy családot alapítunk. Megszülettek a gyerekek, 1971-ben Jani fiunk, 74-ben Kati lányunk és 75-ben Matyi fiunk. Írásra szabad időm akkor se volt, úgy zsaroltam ki, sajnos ekkor már nemcsak magamtól, a családtól is, a célegyenesben már nem ment másként, hajnali öttől dolgoztam rajta.

– *Térjünk egy kicsit vissza a hatvanas évekhez, az Elérhetetlen föld című antológia megjelenéséhez Miért kovácsolódottak össze nemzedéki csoporttá? Nem volt kockázatosabb csoportba tömörülve indulni? Nem lett volna taktikusabb és könnyebb külön-külön jelentkezni, kerülve az összefogásnak még a látszatát is?*

– Az a népi, nemzeti kuruc-érzéslet, ami bennünket akkoriban egy húrhangolt, csak elvétve adott táptalajt a karrier-megfontolásoknak. Érvényesülési szempontból nem jól döntöttünk, az érzelmi és az erkölcsi szempontok azonban akkor számunkra fontosabbak voltak, és számomra ma is fontosabbak a pusztá karrierépítésnél. Az akkori antológiák – *Tűztánc, Első ének, Költők egymás közt* stb. – a politika által szervezett gyűjtemények voltak. Szereplőik engedelmesen kuporodtak a hatalom lábához, amikor mi, rongyos kurucok a biztos bukás kockázatát vállalva is kirántottuk a kardot igazságérzetünk-től ösztönözve. El kell ismernem, a karrierharcban ők győztek, de nem biztos, hogy a hiteles szavakért vívott harcban is.

– *Foglald össze, kérlek, az Elérhetetlen föld létrejöttének, utóéletének meglehetősen kalandos történetét!*

– Tizenhárom év választotta el az antológia megjelenését az '56-os forradalom leverésétől. A nyilvánosan is emberéleteket követelő megtorlások alig néhány éve csillapodtak el, senki sem tudta, meddig.

A szovjet-orosz gyarmati hatalmat képviselő helytartói kultúrpolitika szolgákat keresett, esetenként beerte a fennhatóságát elismerő csendestársakkal is. A hatvanas évekre már sikerült konszolidálnia az irodalmi közállapotokat. Az ötvenhat utáni passzív rezisztenciát, az „írósztrájkot”, amely már a születése pillanatában is csak részleges volt, nemcsak az ifjú kommunisták, Györe Imre, Garai Gábor meg a többi tüztáncos törte meg, de a korábban elhallgattatott újholdások is sorra jelentek meg, részben betöltve a hallgató ötvenhatosok helyét. A hatvanas évek végére aztán mindenki belátta, akinek a hatalom – az aczéli kultúrpolitika – kezét nyújt, annak el kell fogadnia ezt a parolát, mert ha nem teszi, vége van, és senki nem ejt érte könnyet. A hatalom diadalünnepet ült. Nos, hát ebbe a diadalünnepbe piszkítottunk mi bele, mint légy a koccintásra emelt pezsgőspohárba. – Az antológia ötlete '65–66 táján, még egyetemista korunkban kezdett kialakulni. Eleinte csak közös felolvasóesteken léptünk fel az Eötvös Kollégiumban, a Ráday Kollégiumban és másutt, mai szemmel nézve óriási érdeklődés közepete. Akkoriban különösen pezsgő volt az egyetemi irodalmi élet, egymást érték az induló, majd betiltott lapok: a Mozdulók, a Napok, az országos botránnyá dagadt Tiszta Szívvel.

Nem volt hát különös óhaj, számunkra legalábbis nem tetszett annak, hogy azt a hangot, azokat a lázadó érzéseket, kétellyel átítatott gondolatokat, amelyekre rálatáltunk, s a múlttal való őszinte szembenézés vágyát a *Tüztánc* patyomkin-fal költészetével szemben felmutassuk. Számunkra

„Kolumbán Miklóssal a remetei teraszon”

mindez természetes törekvés volt, nem úgy a hatalom számára. A bolha ellen, mikor kiderült, hogy nagyon ugrál, egész kulturális hadosztályt mozgósított. A Magvetőnél szervezni kezdték az *Első ének*, a Szépirodalminál a *Költők egymás közt* című antológiákat, hogy a miénket okafogyottá tegyék. Néhányunkat külön-külön megkörnyékezte a belső bomlasztás taktikáját is bevetették. – Több mint három évig tartott a harc, amit Angyal János és jómagam a kiadók és a minisztérium hivatala, a Kiadói Főigazgatóság ellenében vívtunk, vállalva az ügyintézés feladatát. Aztán amikor már minden elveszett, amikor a Szépirodalmi Könyvkiadónál Domokos Mátyás egy többtagú lektori bizottság élén, a Magvetőnél egy fennhéjázó titkárnő, a Kiadói Főigazgatóságnál Rádics József feltörölte velünk a padlót, és mi belenyugodva a vereségbe a magánkiadás módzatait fontolgattuk, bekövetkezett a váratlan fordulat. Kovács István és Utassy József Kiss Ferenc tanyáján

találkozott Darvas Józseffel, az Írószövetség akkori, nagyhatalmú elnökével, s előadták neki vesszőfutásunk történetét. Darvas elkérte a kéziratot és átolvasása után kiadása mellett döntött. Miért? Erről semmit nem tudok, csak feltételezem, annak ellenére, hogy Darvas a szovjet-kolonia-

lista rezsimet szolgáló keményvonalas káderré lett, az antológia olvasása közben felébredhettek benne ifjúsága lázadó népi-írói emlékei. Számító karrieristaként is fölmérte, itt az alkalom, hogy fityiszit mutasson a népiség eszméjét sárba taposó aczéli kultúrpolitikának. Bármilyen

indítékok játszottak is közre, a döntés megszületett, az antológia 1969 végén megjelent, ha jól emlékszem, kétezer példányban. És hamarosan el is fogyott. – 1970. március 15-én a Kossuth Klubban került sor a kötet bemutató estjére. Az érdeklődők nem fértek el az előadóteremben, egy részük kiszorult a Múzeum utcába. – A hatalom azonban nem nyugodott bele a vereségbe. Később Király István meg is győnta feleségemnek, hogy az antológia értékelését követően ő fogalmazta meg a párt központi bizottsága számára az 1970-es népi írók elleni határozatot, amely elsőrendű kultúrpolitikai célkitűzésnek tekinti a magyar történelmi folytonosságot vállaló irodalmi szereplők – így az *Elérhetetlen föld* – költőinek a háttérbe szorítását (úgymond, hogy ne ismételldjék meg '56). A határozatot, mint ismert, tettek követték. – Ennek ellenére Juhász Ferenc, Nagy László és Illés Endre segítségével 1972 és 1988 között öt könyvem jelent meg a Szépirodalmi Könyvkiadónál.

– *Éreztek-e olyasmit később, mondjuk az Elérhetetlen föld megelevenése után tíz évvel, hogy az irodalomtörténet még mindig ez alapján alkot képet rólatok, miközben már mindenki a maga útját járta? Gondolok arra a leegyszerűsítésre, hogy a Kilencek Illyés és Nagy László poétikájából építkeznek. S közben figyelmen kívül hagyták teljesen egyéni és egyedi útkereséseiteket, az új tárgyiasságtól a neoavantgárdig.*

– Csak a saját nevemben nyilatkozhatok. Rólam, az én írásaimról az irodalomtörténet nem vesz tudomást, sem a Kilencek tagjaként, sem egyébként nem tart számon. Egyetlen irodalomtörténeti felsorolásban sem találkoztam soha a nevemmel. Ettől még persze előfordulhatna valahol, mert be kell vallanom, azért nem én vagyok az irodalomtörténetek legnagyobb bűvárlója. Nem azt akarom mondani ezzel, hogy a mellőzés nem érdekel, még kevésbé, hogy jólesik, csupán annyit, hogy ha mégis írtam volna valami érdemlegest, akkor ez az eljárás nem az én szégyenem. Az igazat megvallva nem a mellőzés, nem a megbecsülés hiánya, és még csak nem is a megvetés fáj igazán, hanem az, hogy azokat a könyveket, amelyeket képes lettem volna megírni, és a magyar irodalom szempontjából is fontos, mások által megírhatatlan könyvek lehettek volna, az ellenünk, ellenem irányuló ellehetetlenítési hadjárat következtében nem tudtam megírni.

– *Említetted az egyetemi irodalmi élet élénkségét. Gondolom, ez ösztönzött drámaírásra is.*

– Pontosabban az Egyetemi Színpad. Nem voltak sem színészi, sem rendezői ambícióim, de az előadásokon, a próbákon sokszor jelen voltam. Évfolyamtársam volt Mezey Kati, aki akkor még nem volt a feleségem, színészként részt vett a munkában. Az ottani színészek közül Kristóf Tibor és Jordán Tamás voltak

a kedvenceim és később afféle távoli barátaim is. Első párbeszédjátékom, az *Utazás* megelevenítését is nekik köszönhetem. Nem emlékszem pontosan, Tiborék vagy Tamásék konyhájában rögzítettük magnószalagra a hangjátékot kettejük alakításában. A hangeffektusokat Halász Péter szolgáltatta mesterien. Sokszor lejátszottuk a szalagot közönség előtt. Akkoriban még volt becsületük az efféle, földalatti üzeneteknek. A felvétel, úgy éreztem, igazi művé, már-már zeneművé avatta esendő mondataimat. Tíz évvel ezelőtt próbáltam megszerezni a felvételt, a nyomok még megvoltak, de nem sikerült, mint múltunk annyi minden megőrzendő mozzanata, ez is elveszett. – Ez a milió szülte a *Kenyérpusztítókat*. Meg a Ráday Kollégium földszinti szobáinak füledt, lázadástól lüktető légköre. A szabadulás utáni vágyat meg a szabadulásra való képtelenségünket írtam meg abban a többszáz oldalas párbeszéd-folyamban, amely Ruszt József kezébe került. Igazán magam sem gondoltam, hogy ez előadható színmű. Vallomás volt, hidegletlenség létele a nemzeti léttelenség egyéni létebe kódolt döbbenete. Mondhatni zűrzavaros fecsegés, de szándékosan nem akartam formába önteni. Azt hiszem, Kati adta oda Rusztnak, olvassa el. – Meglepetésemre Ruszt ahelyett, hogy a szemétkosárba dobta volna vagy átdolgozásra visszaadta volna a kéziratot, egy lelkesült olvasópróbára hívott, ahol a vázlatosan összeollózott mondatokból egy másik számára is érthető konstrukció bontakozott ki. Természetesen ezek után is sokat kellett dolgoznom rajta, de végül is összeállt a szöveggel meg az előadás is. Az egyetemi Színpad lehetőségeit tekintve sikerrel játszották. – A híre még Londonba is eljutott. Ezt onnan tudom, hogy Illyés Gyula jóvoltából a darab bemutatója után egy háromhetes párizsi-londoni ösztöndíjhoz jutva ott Sipos Gyula,

Szabó Zoltán és Határ Győző is mint reménybeli, a magyar drámát megújító szerzővel beszélt velem. Én már, aki túl voltam a Király Istvánnal történt szakításon, és náluk tisztábban láttam, tudtam, ez a darab nem a sikerek, sokkal inkább a kudarcok felé vezet. – Mit mondjak, nem örültem neki, amikor idő múltával kiderült, nekem lett igazam.

– *A drámáidat, hangjátékaidat közreadó kötetekben, amelyet az Új KÉZirat adott ki, korai műveid közül még Az ember jelent meg.*

– Az ötvenhat utáni depresszió, ha nem volna ez a kifejezés visszatetsző, azt mondanám, a kedvenc témám. Ezt írtam meg a darabban, amelynek végső formába öntése máig várat magára. Tudniillik a darab sokáig kéziratként hányódott a megelevenítés leghalványabb esélye nélkül. A rádiószínház 68-as pályázatára dolgoztam át. Ezt a változatot többször is játszották a rádióban. Az átdolgozott változatot sem tartom idegennek magamtól, de igazi hőfokon a történet csak az 56 leverésének pillanatait megidéző légkörben élne. Például ezt a munkámat is restaurálni kéne.

– *A mi lányunkat, a kötet záró darabját, úgy tudom, be akarta mutatni a debreceni Csokonai Színház, de aztán visszakoztak. Mi volt ennek az oka?*

– Bényei József volt akkor a színház igazgatója, s ő pártfogolta a bemutatót. Már az olvasópróbák is lezajlottak, amikor Siklós Olga, a rádió és a színházi élet nagyhatalmú megmondója Szabó Magdával elutazott Debrecenbe, és leállították a darabot. – Ez a keserű és kiábrándult bohózat *Európai vőlegény* címmel, átdolgozva, Bucz Hunor rendezésében a Tér Színházban tizenvalahány év elmúltával mégiscsak színre került. Sajnos idő híján ennek a darabnak nem készült el a nyomdakész változata, csupán az előadás szöveggel bújál valamelyik irattartómban...

– *Kodolányi Gyula Harold Pinter, Samuel Beckett világába helyezi a Kenyérpusztítókat. Egyetértés ezzel az értelmezéssel?*

– Ezek a szerzők is hatottak rám, azonban talán náluk is inkább az ír Brendan Behan. Lélektanilag, ha belegondolok, mindegyik színpadi művem, hangjátékom sültrealista. A *Kenyérpusztítók* a Ráday utcai bezártságról szól, meg az akkori egyetemi életről, a minket körülvevő rideg és kíméletlen légkörről.

– *Visszatérve fő műfajaidhoz, találtam egy, a verseidet és a prózát (és a Közelt a későbbi prózakötevekkel) összekötő közös, lényegi pontot. A középpontban mindig a látvány van, egyrészt valamilyen festői látásmóddal megfogott látvány, a láttatás mánora, másrészt ennek analízise, amely nem magyarázat, hanem a látványból eredő metafizikai élménnyé magasodó gondolatfutam. A legegyszerűbb, tárgyias látvány mögött is ott van mindig, amit Kodolányi metafizikai szorongásnak nevez. Csak a verseidből kiragadva két példát: „bámulod a hatszögletű nyár / lépesmész-lobbanását”; „a szöcske / acéldrót-bambán pattan el”. Olyasféle látásmód ez, amelynek talán a filmhez, a kinagyított, kimerevített vagy lassított mozgóképhez is van köze.*

– A festészet, a színház, a film közelébe az alkalom sodort, a nyelv, a szavak s a beléjük rejtjelezett ki tudja hány ezer éves titkok, azaz a költészet iránti vonzódás kiirthatatlanul ivódott bele a sejtjeimbe. Pedig részt kellett vennem néhány költészet-elvonókúrán. Nem segített. Természetesen mindannyian a szavak hangalakja, a szavakat körülzsongó jelentésmezők, a szavakat egymáshoz közelítő, egymástól eltávolító vonzások-taszítások világában élünk, de nem mindenki érzékeli és éli át, kutatja kíváncsian ennek a világnak kockázatokkal terhelt közelségét, a nyelvben rejtőző emlékezetet és lelkeséget. Én ezt sze-

rettem volna. Azokat a szavakat, szókapcsolatokat, mondatokat kerestem, amelyek erre a kifürkészhetetlen, ősidőből üzenő erőterre utalnak. Innen a furcsa szemlélet, a túlzott részletezés, a több időből egyszerre ugyanarra a jelenségre irányuló szinkronlátás, amely főként a *Közel* sajátja, s amelyet sokan kifogásoltak, mondván, modoros különködés.

– *Én ezt nem problémának látom, inkább egyfajta narratív bravúrnak. Pontosan modellezi az emlékezet működését: egyszerre látjuk gyermekönmagunkat a magunk akkori, egykori nézőpontjával, és logikusan hozzátesszük utólagos, mai értelmezésünket. Mondhatni, az egyetlen hézagmentes, hiteles emlékezés-folyamat.*

– Szó volt róla, azt én is hiteltelennek éreztem volna, hogy a harmincéves leírja, a hároméves mit gondolt, de úgy, mintha közben ő nem gondolt volna semmit. A látványhoz sem társíthattam pusztán a gyerek értelmezését, mert harmincévesen nem is emlékezhettem rájuk pontosan. Úgy gondoltam, az emlékezetemben megőrzött értelmezések teljességével kell szembenézni minden pillanatban, de úgy, hogy tudatában vagyok annak is, hogy ez sérült teljesség. – Visszatérve eredeti kérdésedhez: nem a film inspirált erre a látásmódra. Úgy kerültem először a filmkészítés közelébe, hogy a *Közel* megjelenése után Szobolits Béla megkeresett, vegyek részt készülő, tervezett filmje forgatásában. Azért nem mondom, hogy forgatókönyvíróként, mert a *Makacs álmok* nem igazi játékfilm volt. Nem lehetett a hagyományos értelemben vett forgatókönyvet írni hozzá. Egy falusi színjátszó kör élete s rajta keresztül a falu élete jelent meg a vásznon a Szobolits Bélára jellemző fanyar, megbocsátó humor görbe-tükreben. Afféle dramaturgiai, irodalmi tanácsadó voltam, szükségtelen kerékkötője a forgatásnak. Ennek ellenére szerintem a *Makacs álmok* kitűnő film

lett, igazi, hús-vér falusi embereket ábrázol szeretettel. Talán ezért is merült feledésbe. Pedig Béla Japánban még egy fesztivál-díjat is nyert vele.

– *A Közel viszonylagos visszhangtalansága nem lehetett egyetlen oka annak a váltásnak, ami Az örült poétikája felé vezetett. Miközben a különbségek mellett az közös bennük, hogy mindkettőben a főhős vívódó, kíméletlen önanalízise áll a középpontban.*

– Nem, nem hiszem, hogy ez volt az indító ok. A téma és a problémafelvetés terelt más irányba. A világ változott meg, amelyről írnom kellett. Nem tudtam kikerülni. Pedig talán jobb lett volna. Volt, aki azt mondta róla, kietlen, szerethetetlen könyv, lélek nélküli, visszataszító főszereplővel. Nem tudom. Állandóan az motoszkált a fejemben, mi lenne, ha a *Kenyérpusztítók* tükörszereplői közül az egyik kiléphetne az ajtón? Valahogyan ezt próbáltam modellezni *Az örült* jelenetsoraiban. Hallottam olyan véleményt is, hogy ez nem is regény, ezek a saját élményeim, és hogy a főszereplő is én vagyok. Éppen az ellenkezője igaz. Ebben a regényben sokkal kevésbé vagyok benne személyesen, mint a *Közel*ben. Czine Mihály, aki írt róla a *Jelenkor*ban, jól látta, mit akartam. – Ebben a könyvben találtam rá arra a jelenetelési módszerre, amelynek segítségével az *Örvényes partján* sokáig kallódó történeteit sikerült életre keltenem.

– *Akár Az Örvényes partján formájára gondolok: novellafüzér, akár a Kenyérpusztítók mélyrealista-abszurdoid kísérletére, akár a Közel-Visszatérés narratív technikájára: mindegyik olyan formai kísérletezés, amellyel évekkel megelőzted a hazai divatot. A novellafüzér a kilencvenes években lesz divatos, a Közel Joyce-i, prousti ösztönzésű és értékű narrációja vagy tíz év múlva, Nádas Emlékiratokjában nyer újabb formát.*

Mintha előbb meglátnád – nem a divatot, hanem az irodalmi megújulás lehetséges útjait.

– Én nem tudom a saját könyveimet irodalomtörténeti mozzanatokként megítélni. Hol túl közel vannak hozzám, mintha az életem részei lennének, vagy néha már-már a testrészeim, máskor meg annyira távoliak, annyira idegenek, hogy szinte gyűlölöm őket.

– *Versesköteteid tízéves időközökkel láttak napvilágot. Költészeted kapcsán emlegetik Füst Milánt, Kassákot, Gulyás Pált. Az a gyanúm, hogy irodalmi megosztottságunk is az oka annak, hogy akik nagyra tartják Pilinszkyt, azok sem akarnak tudomást venni rólad. Pedig, úgy érzem, érdekes módon egyik legközelebbi rokona vagy – nem poétikai szempontból elsősorban, hanem inkább a gondolatiság szintjén. Ha nem is oly krisztianizáltan, de nálad is a megfoghatatlanságba, a metafizikaiba siklik gyakran a legreálisabb leírás, a legplasztikusabb látvány is.*

– Pilinszky verseit elég későn olvastam, és lassan barátkoztam meg velük. A bennük rejlő mágneses erő hatása akkor érintett meg először, amikor Mensáros László egy hosszú, monológga szervezett vers-estjét hallgattam, amelyben a versek a szerzők neve nélkül sorjáztk egymás után. Pilinszky verse szinte kivilágított a többi remekmű közül. Talán azért, mert új volt, a többi költő klasszikus vagy a közelmúlt nagyjai, az ő hangjuk már ismerősen csengett a fülemben. Pilinszkyé, hiába olvastam néhány versét korábban is, nem. Akkor, ott egészen a hatalmába kerített. Ma sem tudnám megmondani, hogy mivel. Hatott-e rá? Igen, valószínű hatott. De nemcsak ő. Nagyon sokan. Gulyás Pál

nem. Túl későn ismerkedtem meg a verseivel ahhoz, hogy tanuljak tőle.

– *Költészetedet végigkíséri a formákkal való virtuóz kísérletezés. Honnan tanultad a mesterséget? Mert ma már ez nem olyan magától*

„De ashi barai Madari Pistával egy ki nem adott judo-könyv készítése közben”

éretődő, hogy egy költő a mesterség fogásait is ismerje.

– Már az én időmben sem volt ez iskolai tananyag, még a bölcsészkaron sem. Varga Domokos sem igazított el verstani kérdésekben, hagyta, hadd keresgéljek. Csak a hibákra hívta fel a figyelmemet, meg arra, ha önkéntelenül rátaláltam valamire. Zenei műveltségem is nagyon hiányos volt, innen sem hozhattam ritmikai kultúrát. Verseket olvasva, régi és élő klasszikusokat, kortársakat, s az ő módszereiket ellesve tanultam. Később, már az egyetemen természetesen megismertem Horváth János, Fónagy Iván, Vargyas Lajos, Németh László verstani munkáit is. A vers ritmikai rendszerét, a ritmusban, rímekben, a hanganyag

adta tonalitásban, a képekben rejlő lehetőségeket, a velük való bánásmódot azonban felnőtt fejjel már nemigen lehet tanulni. Tudatosítani a kezdeti hályogkovácsságot, azt igen. Erre törekszem is folyamatosan.

– *Említetted, hogy íróvá válásodban jelentős szerepet játszottak a folyóiratok, amelyekhez tanárod révén jutottál hozzá. Tizenöt éve szerkesztetted a magyar irodalom egyik meghatározó folyóiratát, a Magyar Naplót. Több egyedülálló rovat és kezdeményezés fűződik a lap nevéhez, mint a világirodalmat közlő Európai Figyelő, szociográfiai írások sorát közöltétek, amelyek aztán könyvben is megjelentek, szemléztétek a társfolyóiratokat, jelent meg városbemutató sorozatotok, egy időben felvételi-felkészítő anyag is közöltétek. Hogy látod, mi a szerepe ma a huszadik jubileumát ünneplő Magyar Naplónak a folyóiratok piacán és az irodalom folyama-
taiban?*

– A húszévnnyi időből tizenöt fűződik az én főszerkesztőségemhez, az első öt évben egy sorom sem jelent meg a Magyar Naplóban, és látható volt, hogy itt nincs szükség rám. – A rendszerváltás után a máriaremetei kultúrházat vezettem, s közben saját és a barátaim szórakoztatására kiadtam a hébe-hóba megjelenő Remetei Kéziratok című periodikát. 1994 nyarán Tornai József kérésére, aki akkor az Írószövetség elnöke volt, benyújtottam pályázatomat a csödbe jutott Magyar Napló főszerkesztői állására. Amikor a választmány szavazati eredménye alapján kiderült, én nyertem el a cseppet sem hálás feladat ellátására a megbízást, azonnal tudtam, megértésre és kíméletre az irodalmi terepet uraló szereplők részéről

nem számíthatok. Azonban az a fortyogó gyűlölet, amely levelekben, buta, rágalmozó újságcikkben, kuratóriumi áskálódásokban ellenem és a lap ellen megnyilvánult, még engem is meglepett. Mondják, ügyesen lavíroztam a ránk zúduló kartács-tűzben, azért nem süllyedünk el. Nem így van. Gyöngeségem ellenére az ügy, a népi irodalom iránti elkötelezettség tartotta meg a Magyar Naplót. Az én érdemem csupán az, hogy kitarítottam. Ha érdem ez egyáltalán, és nem butaság. Ennek a kitarításnak nagy ára volt. Legalább öt-tíz könyv. Személy szerint jobban jártam volna, ha megírom őket, ezért nem érzek a Napló életben tartása miatt túlzott elégedettséget. – Mondják, a sors előbb-utóbb az irodalomban is igazságot szolgáltat. – Bármennyire nem tudok hinni benne, jobb pillanataimban azért abban reménykedem, valóban így lesz. – Mint minden szerkesztő, én is azt mondom, a legfontosabb a jó kézirat, a minőség. Csakhogy mi a minőség? Az éppen aktuális irodalmi divathoz való ügyes alkalmazkodás? Mintha manapság ez a tévhit uralkodna a legtöbb irodalmi műhelyben. Szerintem a divathoz alkalmazkodó simulékony stílus, valamint a politikailag korrektnek tartott témák körüli sündörgés csak álminőséget szül. Ma másra van szükség. Először is jó volna végre mai szemmel, mai érzékenységgel hozzányúlni a nemzeti önismeret hatvan éve tabuként kezelt témáihoz, aztán a maiakhoz is. – Ha harcban áll a Magyar Napló, ezért a célért harcol azokkal szemben, akik továbbra is amnéziában akarják tartani a magyar irodalmi tudatot, s általa az egész nemzetet is.

– *Mindezek mellett vagy ellenére utánpótlást is sikerült a Naplóban kinevelni. Nagyon sok fiatal indul a lapnál, és fontos pillanat volt, amikor kiadót is alapítottak a folyóirat mellé, hogy az igazán tehetségesek könyvvel is jelentkezessenek.*

– Nagyon sok fiatal indult itt, de sokan elpártoltak a könnyebb érvényesülés reményében, különben is, könnyebb semmitmondó ujjgyakorlatokat pötyögtetni, mint a lényeg, a sokszor riasztó, szívszorító lényeg keresve küzdeni a szavakkal. De maradtak elegendően. Legutóbb a regénypályázatunk hozott napvilágra ismeretlen szerzőket. Berta Zsolt a *Jancsiszögben* olyan nézőpontból meséli el hőseinek hányódását a késő Kádár-korban, amely újnak számít irodalmunkban, és erre a fel-frissülésre nagy szükség van. Az a véleményem egyébként, hogy nemcsak a divatos irodalmi jártasságot, de a témafelfedező képességet is meg kell becsülni. Móricz Zsigmond *Hét krajcárját* korábban, mások két változatban is megírták, nyilván olvasta ezeket Móricz, és harmadjára megírta sokkal jobban. Tehát szükség van arra, hogy a téma az irodalmi megfogalmazás közelébe kerüljön, hogy aztán kiforrhassa magát. A mai magyar életből, de még történelmünkben talán éppen a legfontosabb mozzanatok nem találják meg irodalmi formájukat.

– *Többször fölmerült benned, hogy elég volt. Mégis maradtál.*

– Az utóbbi időben annyi adósággal küzdöttünk, hogy becsületbeli ügy volt maradnom. Ez az első év, amit, ha valami katasztrófa közbe nem jön, viszonylagosan kezelhető adósággal zárunk, tehát emelt fővel léphetnék le a színről. Hazudnék, ha azt mondanám, nem fordult meg ez a lehetőség is a fejemben.

– *Hogy látod, van-e, lesz-e folytatása, utánpótlása a népi irodalomnak? Egyetértesz-e azokkal, akik már le is mondanak a népi megjelölésről, s helyette nemzeti irodalomról beszélnek?*

– Létezik olyan nemzet, amely nem a népen alapul? A mai népfogalom nem szűkíthető le a parasztságra. A társadalom szerkezete teljesen

átalakult. Nem akarok botcsinálta szociológusként okoskodni, de azt azért mindannyian érzékeljük, a felső tízezer, és az alattuk hullámzó tömeg között óriási a különbség, talán soha ekkora nem volt. Nem akarok az arctalan, a jogaitól és egzisztenciális biztonságától megfosztott tömeg és a nép közé egyenlőségjelet tenni, pedig talán ezt kellene. A modern társadalom tömeggé gyúrta át a népet. Sajnos azt látom, a mai felső tízezer, tisztelet a kivételnek, tagjaiban alig-alig pislákol a nép iránti felelősségérzet. Talán ezért is nevezik inkább tömegnek, hogy ne lehessen felelősséget érezni iránta. Mert ugyan az arctalan tömeg lenézésen kívül mit érdemel? – Én a népiiséget, egyetértve Czine Mihállyal, érzületnek, a néplélek iránti fogékonyságnak tartom, nem stílusnak, nem irányzatnak, nem divatnak. Amíg a nemzet s benne megtartó erőként a nép létezik, addig a népi irodalomnak is van létjogosultsága. Ha eltűnik, a nép emlékezete tűnik el vele. Az irodalomnak – miközben természetes joggal foglalkozik az egyén, a lélek belső ügyeivel – meg kellene jelenítenie azt a közösséget is, amelyben létezik. A népi irodalom tehát nem csak a parasztkról szóló irodalom. A nép a kis egzisztenciák világa, a nemzet kilencven százalékát ők alkotják, mi alkotjuk. Ha a nemzet nagyobb részének ábrázolásával, gondjainak, panaszainak számbavételével nem foglalkozik senki, s ha a feladatot önként vállaló néhányak eltiltatnak az igazi nyilvánosságtól, összeomlik a nemzet tudat. Ez volna a cél? – A fennhéjázó, magukat a szürkeállomány egyedüli birtokosainak mondó média-értelmiségiek szerint a nép, a kisember szemszögéből azért nem érdemes komolyan szemlélni a világot, mert a szegény ember primitív. Én szegény emberek között nőttem föl, és azt tapasztaltam, hogy nagyon sokszor

bölcsebben és tisztábban formáltak véleményyt, mint azok az elit értelmiségiek, akik elárulták a nemzetet és folyamatos tragédiába sodorták.

– *Az iskolázatlan szegény emberre is igaz, hogy nem feltétlenül primitív...*

– Nagyapám hat elemít végzett és intelligens ember volt. Ehhez tudni kell, hogy régen – s ma is efelé haladunk – hiába volt valaki osztályelső, ha nem volt családi háttere, nem tudott továbbtanulni. Aki okosnak születik, az okos marad, akkor is, ha műveletlen lesz. Az okosságot nem lehet az iskolában megtanulni – ott legfeljebb műveltséget lehet szerezni hozzá, mármint olyan iskolában, ahol művelt tanárok ülnek a katedrán, és valóban tanítani és nem túlélni akarnak. A népi gondolkodáshoz az is hozzátartozik, hogy a szegény tehetségeknek is meg kell teremteni a lehetőséget a tanuláshoz már a kezdetektől.

– *Raadásul a szegény parasztember, akármilyen keveset tanult, a faluban egy teljes világnyi közösség részese, és teljes értékű, emberi életet élhet. Ezért is katasztrófa a falvak megszűnése...*

– És tegyük ehhez hozzá, hogy a nemzet utánpótlását soha nem a városi lakosság biztosította, hanem a falvaké. Miért kell megszüntetni a falvakat? Mert így lehet megszüntetni a nemzetet. Azt mondják, milyen gyalázat osztatlan iskolában tanítani a gyerekeket. Miért volna az? Hány tehetség került ki ilyen iskolákból? Miért ne hallhatnák, ösztönözhetnék egymást a különböző korosztályok? Soroksáron több mint negyvenfős osztályokban tanultunk, kezelhetetlen keverék népeséggel – svábok, csángók, betelepülők, mint mi is –, mégis: a kiváló tanárok révén mindegyikünk, aki felsőbb iskolába lépett, megállta a helyét. Az oktatást nem elsősorban a rendszerek teszik hatékonná vagy hatástalanná, hanem azok a tanárszemélyiségek, akik a katedrán állnak.

– *Kíváncsi volnék, milyen gondolatokat kelt benned ma ez a néhány sor korábbi verseidből. Nem a versek magyarozatát kérem persze, csak afféle mai, spontán reflexiót. „Gyermekeket nemztek / s fölneveljem őket a folytatáshoz”, írod a Döblingi múltban. „Ezen a földön nincs csoda, / mindezt ki kell bírunk csupán, / ki többre vágyik, ostoba” – ez pedig a Gramofonból való.*

– A Gramofon a hatvanas években született. Az idézett két sor egy profán, kuplészerű dal summázata, a hatvanas évek fiatalságának kiabrándultságát, amely az enyém is volt, próbáltam bennük kifejezni. A Döblingi múlt későbbi, a hetvenes években született, abban az élethelyzetben, amikor a saját kezünkkel próbáltuk rendbe hozni, kibővíteni a házat, hogy a három gyerekkel valahogyan elhelyezkedhessünk benne. Nem Széchenyi-léptékű építkezés volt ez, de a belé fektetett személyes energiák tekintetében talán meg is haladta azt.

– *A vers egy másik rétegét megragadva: ha nem kellettél te, Oláh János a kádári világnak, nemes bosszút álltál, hogy mintegy – három gyermek apjaként, unokák hadával – megsokasítottad magad.*

– Ez nem elvi kérdés volt. A gyerekek, ha meg akarnak születni, örömmel kell fogadni őket. S mi örültünk nekik. Sok baj, sok gond szakadt ránk, de ez megtartó erő is volt. A feleségem, a gyerekek nélkül, bármennyi bosszúságot is okoztak olykor, aligha bírtam volna ki azt a mérhetetlen kilátástalanságot, amely akkor körülvet.

– *Nyilván az sem elszánás eredménye, hogy a gyerekeid mind művészek lettek. Elsősülött fiad, Lackfi János immáron neves, elismert költő, író, két kisebb gyereked viszont a képzőművészeti vénádat örökölték. Nem ódzkodtál, nem próbáltad őket lebeszélni?*

– Janit az édesanyja indította el a költői pályán. Hozzá fordult első próbálkozásaival. Nem csupán azért, mert jobban bízott az ízlésében, mint az enyémben, hanem mert ebben a kérdésben, az irodalmi tehetségek istápolásában ő utolérhetetlen volt és maradt. A sárvári diákirók pályázatának és táborának vezetőjeként a mai, már nem is csak fiatal írók többsége az ő nevelvénye. Így hát természetes volt, hogy ő adta áldását fiunk első verseire is. – Nemcsak én voltam ideig-óráig képzőművész, Kati a tatabányai képzőművészeti kör szorgalmas látogatójaként tovább kitarított a festés-rajzolás mellett, mint én. Tehát képtelenség volt a fertőzés. Matyi fiam kezdetől a képzőművészet iránt érzett s kapott családi biztatást. Kati lányom biológusnak készült, kertésznek anyai nagyszülei nyomdokán. Hamar otthagya azonban a kertészeti egyetemet, keramikus lett, Kun Éva tanítványa. A formák iránti érzékenységét látva ösztönöztük, tanuljon tovább. Pécsen kezdte a képzőművészeti egyetemet, majd Budapesten fejezte be Matyi fiammal együtt Kő Pál tanítványaként.

– *„E konok nyelvet kevesen beszéljük, / ahhoz mégis túl sokan, / hogy értsük egymást.” „Megosztva kell kiállni az együtt is reménytelen” – szól két epigrammád, a Magyarok és az Egyszerűsítés. Hogy látod ezt a kérdést ma?*

– A meg nem értés, az együttműködés hiánya, sokszor így érezzük, magyar átok, magyar betegség, s a vers írása közben így éreztem én is, de – jutott eszembe aztán – ez a nyelv konokságával, létével mégiscsak a megértésre ösztönöz. Rejtve az a remény is benne van a versben, meghallva e megtartó nyelv ősi, konok hívását, egymás felé fordulunk végre. Nemzet csak akkor létezhet, ha van olyan erő, amely összefogja a sok egymással viszálykodó akaratot.

Vallási, politikai intézmények, szimbólumok, a gyarapodás, az erő érzete, a mártíromság tudatosítása, vagy bármi. A magyarság a huszadik században mindent feladott, elvesztett, nem véletlen hát, hogy a nemzeteszme ereje aggasztóan elapadt. Az utolsó mentsvárunk a nyelv maradt. Most ezt is el akarják venni tőlünk, és mi nem ragaszkodunk eléggé hozzá. De megosztva ki lehet-e állni, amit együtt is reménytelen?

– *És ma vigasztal-e, egyáltalán fontossá tud-e válni, hogy átlátsz a „szögesdrót-szítán” (noha ez ma nem szögesdrótból van)?*

– Nem jó átlátni a szítán. Mert amit látok, azt jobban szeretném nem látni. Jobban szeretném illúziókban ringatni magam. Aztán meg ott lapang bennem a kétely, hogy igazán azt látom-e, ami mögötte van, vagy csak elképzelem, és nem valós fenyegetésekkel, csupán a saját rémálmaimmal viaskodom! A szabad szellemet most valóban nem szögesdrót veszi körül, most a hazugság-szítán próbálunk átlátni. Ennek a tisztánlátási kísérletnek is megvannak a maga buktatói, ha mások is, mint azé a

kísérleté volt, amikor a szögesdrót véresre sebezte az arcunkat.

– *„Nem-létre hangolódva / élvezem a ringó lomb-sötét / elvesző ritmusát.” Bár elvesző ez a ritmus, mégis azt érzem hangsúlyosabbnak, amit az ige mond: élvezem. Mi hoz neked megnyugvást, mi pihentet a mindennapokban, kilépve innen a Ferenc körüti szerkesztőségéből, a mindennapok imamalmával?*

– Ha kiülhetek otthon a teraszra, és nézhetem a Remete-szurdokot...

– *Szőlővel, borral is foglalkozol.*

– Majdnem el is felejtettem. Igen, és ha felhozhatok a pincéből egy üveg öreghegyi rizlinget, saját termést a lovasi szőlőből, fellélegzem. A bor, amikor kitöltöm, olyan nehezen moccan meg a pohárban, mint az olaj. Illata fölidézi a Balaton tükkrét. Szeretem a szőlőt. A vele való fárastó bajlódást is. Metszeni is szeretek. Jó barátságban lenni a földdel, amiből vétetünk, mert úgyis ő fogad be végül.

– *Jó, tehát Máriaremete, és pihensz a teraszon...*

– Írhatnék is, amikor hazamegyek. Néha fel is teszem magamnak a kér-

dést, miért ülök a teraszon és nézem mindig semmittevően ugyanazt a látványt. Nem unom még? Miért nem csinállok valamit? A mai civilizáció azt sugallja, ha szükség van rá, ha nincs, örökké cselekedni kell, minden örökké él, a televízió örökké sugároz, a rádió örökké bömböl, tehát sose halunk meg. Pedig dehogynem. Ha van is öröklét, az nem a médiavilág örökké tolakvó jelenléte, valami egészen más, talán a világegyetem isteni nulla pontja, amelyhez lassan-lassan éveink múlásával közelítenünk kell. A mai ember menekül ettől az Isten csöndjét sugárzó nulla ponttól. Megadta magát a modern társadalompszichológia cselének, amely szerint egy pillanatra sem maradhat magára büntetlenül, mert a magányban fölébrednének benne egzisztenciális félelmei, s elnyelné a depresszió kútja. Én éppen a fordítottját érzem. Nekem pihenés, ha békén hagynak, ha csönd vesz körül. A „nem-létre hangolódni”, ahogy írtam, csak úgy lehet, ha az ember átadja magát az elemi létezés ritmusának.

Nagy Gábor

„Nagynénémnél Jani fiam családjával. Balról Kati lányom mellett az öt unoka: Dorottyia, Simon, Ágnes, Johanna és Margit. Háttul menyem, Juli”